

BAYKARA MECLİSİ'NDEN YANSIMALAR

-İlmî ve Edebî Meclisler-Tarihî Olaylar- Hikâyeler 5-*

AHMET KARTAL **

REFLECTIONS FROM THE BAYKARA ASSEMBLY

-Scientific and Literary Assemblies-Historical Events-
Stories 5-

Ö Z E T

Zeynüddîn-i Vâsîfî tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, özellikle Türk kültür ve sosyal hayatına dair ihtiva ettiği geniş ve önemli bilgiler vesilesiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, *Bedâyi'u'l-vekâyi'*'de yer alan ve Türkistân coğrafyasındaki Türk kültür hayatına ışık tutup günümüze aktaran dört bölümün tercümesine yer verilecektir. Bunlardan birincisi, Mevlânâ Hacı-i Tebrîzî'nin durumu, onun etrafında gelişen bazı olayları ve yapılan ilmî münazarayı; ikincisi Şeyhülislam Hâce Hâşimî'nin Eşfidmûn köyünde tertip ettiği mecliste istek üzerine yazılan üç tane gazel-i tabl-i bâz ile Vâsîfî'nin, kendisine hissettirilmeden irticalen üç değişik konuda inşa yazması için smava tabi tutulmasını; üçüncüsü Kâtibî-i Nişâbüri ve Baba Sevdâî'nin, Mîrzâ Baysungur'un himayesi altında bir araya gelmeleri ile Mîrzâ Baysungur ve Baba Sevdâî'nin ilk karşılaşmaları ve aralarında geçen bazı olayları; dördüncüsü ise Emîr Sultân Celâlüddîn-i Mergînânî'nin, Abduloâsî'-i Cebelî'nin "çâr-der-çâr/çâr-ender-çâr kasidesi"ne yazdığı nazirenin, Sultân Muhammed-i Bahâdr Han'ın tertip ettiği bir mecliste okunması, okunan bu şiirin mecliste bulunanların isteği üzerine Vâsîfî tarafından değerlendirilmesini ihtiva etmektedir. Ayrıca bu bölümde Vâsîfî'nin, Âsafî, Hilâlî, Ehli, Herâtî, Rûhî, Mukbilî ve Riyâzî'nin mecliste okunan bazı şiirleri üzerinde yaptığı değerlendirmelere de yer verilmiştir.

A B S T R A C T

Written in Persian by Zeynüddîn-i Vâsîfî, *Bedâyi'u'l-vekâyi'* draws attention especially with its extensive and important information on Turkish culture and social life. This study includes the translation of four chapters of *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, which shed light on Turkish culture in the Turkistan geography. The first of these chapters is about the situation of Mevlânâ Hacı-i Tebrîzî, some events that took place around him, and a scientific debate. The second is about three gazel-i tabl-i bâz written upon request in the assembly organized by Şeyhülislam Hâce Hâşimî in the village of Eşfidmûn and about Vâsîfî's being tested without noticing to write poems on three different topics by improvising. The third is about the meeting of Kâtibî-i Nişâbüri and Baba Sevdâî under the auspices of Mîrzâ Baysungur and about the first encounter between Mîrzâ Baysungur and Baba Sevdâî and some events that took place between them. Finally, the fourth is about the reading of Emîr Sultân Celâlüddîn-i Mergînânî's nazire (a poem written in the same form, meter, rhyme, and redif by another poet in response to a poet's poem) in response to Abduloâsî'-i Cebelî's "çâr-der-çâr/çâr-ender-çâr qasida" in the assembly organized by Sultân Muhammed-i Bahâdr Han and the evaluation of this poem by Vâsîfî at the request of those in it. This chapter also includes the evaluations made by Vâsîfî on some of the poems of Asafî, Hilâlî, Ehli, Herâtî, Rûhî, Mukbilî, and Riyâzî read in the assembly.

* Makalenin Geliş Tarihi: 19.10.2020 / Kabul Tarihi: 25.11.2020.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (ahmetkartal38@gmail.com), Orcid Id: 0000 0001 8563 1589.

ANAHTAR KELİMELER

Meclis, şiir meclisi, şiir, gazel-i tabl-i bâz, Kâtibi-i Nişâbüri, Baba Sevdâî, sosyal hayat.

KEYWORDS

Assembly, poetry assembly, poetry, gazel-i tabl-i bâz, Kâtibi-i Nişâbüri, Baba Sevdâî, social life.

Giriş

Türk kültür ve medeniyetinin teşekkül edip geliştiği ve tekamüle ulaştığı önemli coğrafi mekânlardan birisi, hiç şüphesiz Türkistân coğrafyasıdır. Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî tarafından kaleme alınan *Bedâyi’u’l-vekâyi’* isimli eser de bu coğrafyada var olan Türk kültür ve sosyal hayatına ait bazı bilgileri ihtiva etmesiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın ilk bölümünde Mevlânâ Hacı-i Tebrîzî’nin ahvali ve onun etrafında gelişen olaylar, ikinci bölümünde Şeyhülislam Hâce Hâşimî’nin Esfîdmûn köyünde tertip ettiği meclise gelen bir askerın isteği üzerine Vâsîfî tarafından Ubeydullah Han, Süyûc Hâce Han’ın oğlu Kildi Muhammed Sultân ve Şeyhü’l-âlem Şeyh olarak da adlandırılan onun veziri adına birer tane gazel-i tabl-i bâz yazması ile Vâsîfî’nin kendisine hissettirilmeden irticalen üç değişik konuda inşa yazması için sınava tabi tutulması yer almaktadır. Üçüncü bölümde Kâtibi’yi tanıtan çeşitli bilgiler ile Mîrzâ Baysungur ve Baba Sevdâî arasında geçen bazı olaylara yer verilmiştir. Son bölümde ise Vâsîfî’nin Sultân Muhammed-i Bahâdır Han’ın tertip ettiği bir mecliste Emîr Sultân Celâlüddîn-i Mergînânî, Âsafî, Hilâlî, Ehlî, Herâtî, Rûhî, Mukbilî ve Riyâzî’nin mecliste okunan şiirleri üzerinde yaptığı değerlendirmeler bulunmaktadır.

I

Bu çalışmaya konu olan ilk bölüm, “در ذکر وقایع و حالات عالی جناب معالی، انتساب قدوة الاماجد و الامائل زبدة الاعالی و الافاضل مولانا حاجی تبریزی رُوح الله روحه و زادفی غرف الفردوس فتحه / Alicenap, üstün derecelere sahip, şerefli ve emsal kişilerin önderi, yüce ve fazıl kişilerin en seçkini olan (Efendimiz) Mevlânâ Hacı-i Tebrîzî (Allah onun ruhunu teskin etsin. Onu Firdevs cennetinin bahçeleriyle rızıklandırırsın)’nin ahvali ve onun etrafında oluşan vakaların zikri hakkında” başlığını taşımaktadır. Burada önce Mevlânâ Hacı-i Tebrîzî’nin hüviyeti hakkında bilgi verilmekte, akabinde onun kızılbaşların ezasından kaçarak Semerkand’a gelişi, burada Uluğ Bik medresesine müderris olarak

atanması ve bu süreçte başından geçen olaylar ile o olaylar karşısında sergilediği tavırlar belirtilmektedir. Bu bölümün tercümesi şu şekildedir (bak. Vâsîfî 1349: 56-61):

Cenâb-ı Şeyhülislâm-ı Tebrîzî, Şâh İsmâîl¹'den korktuğu için kaçıp Horâsân² vilayetine geldiğinde seyyitlerin, nakiplerin, âlimlerin, kadıların, şeref ve itibar sahibi kimselerin ve o yörenin önde gelenlerinin bulunduğu bir meclise katıldı. Horâsân'ın şeyhülislâmı Mevlânâ Hacı'nın tavsifi hakkında tatlı diliyle onu metheden şu güzel sözleri söyledi: "Mevlânâ Kemâluddîn Hacı, on iki yıldır bu fakirin dersinde hazır bulunmaktadır. O, bir söz söylemek gerektiğinde asla susmaz, bir söz söylemek gerekmediğinde ise katiyen konuşmazdı. Bu durum, fazilet ve kemal sahibi kimselerin tıpkı aydınlatan güneş gibi münevver olan gönüllerin(d)e gizli ve örtülü değildi. Hatta bundan daha belîğ ve yüce bir tarif tasavvur etmek de mümkün değildi."

Beyit:

دو چیز طیره عقل است: دم فرو بستن
به وقت گفتن و گفتن به وقت خاموشی

İki şey akıl zayıflığının alametidir. (Bunlardan biri) konuşma zamanında susmak, (diğeri de) susma zamanında konuşmak.

¹ Şâh İsmâîl (ö. 930/1524), Safevî Devleti'nin kurucusu ve ilk şahıdır (sal. 1501-1524). İran'da on iki imam Şîa'sının tesisi konusunda kararlı bir yol izleyen Şâh İsmâîl, yerli Şiî ulemânın yanında Cebeliâmül, Kûfe ve Bahreyn'deki Şiî ulemâyı da İran'a davet ederek fikhî meselelerde ortaya çıkacak problemleri gidermeye ve İsnâaşeriyye Şîası'nın esaslarının belirlenmesine çalışmıştır. Böylece hem kızılbaşların hem de sûfilerin dinî anlayışında köklü değişiklikler yapmıştır. Bu yeni mezhebe girmeye gönüllü olmayanlara karşı çok acımasız davranmış, böylece İran'ın neredeyse tamamen Şiîleşmesini sağlamıştır. Şâh İsmâîl "Hatâî" mahlası ile Türkçe ve az sayıda Farsça şiirler kaleme almıştır (bak. Gündüz 2010).

² Kuzeydoğu İran'da bir eyalet (bak. Çetin 1998).

Mevlânâ Hacı-i Tebrîzî, kızılbâş³ların yaptığı eza ve cefadan dolayı Horâsân'dan kaçarak Semerkand⁴'a geldi. O, Semerkand'a geldiğinde, Semerkand'ın yönetimi Sultân Bâbü⁵'ün elindeydi. Onu büyük bir saygıyla karşılayan Sultân Bâbü, ona çeşitli izzet ikramlarda bulundu. Akabinde onu Ulug Bek Medresesi⁶'ne müderris olarak atadı. Ancak daha sonra Semerkand Küçkünci Han⁷ tarafından ele geçirilince muhaliflerin bir kısmı Küçkünci Han'ın veziri Hâfız Tûtî'nin huzuruna çıkarak ona: "Mevlânâ Hacı, Sultân Bâbü zamanında kızılbâşlık külahını başına urundu." dediler. Bunun üzerine Hâfız Tûtî, Mevlânâ Hacı'nın Şii olduğu düşüncesine kapıldı ve hemen onu bir eve götürterek oraya hapsedirdi. Bunun üzerine mollalar, kadılar, halk, öğrencilerinin tamamı ve bunların dışında kalanlar toplanarak Hâfız Tûtî'nin evine hücum ettiler ve orada gösteri yapıp kargaşalık çıkardılar. Mevlânâ Hacı'yı hapsedildiği evden kurtarmak için gerekli olan her şeyi ellerinden geldiği kadarıyla yapmalarına, hatta mücadelelerini çok yoğun bir şekilde gerçekleştirmelerine ve bunda büyük gayret göstermelerine rağmen başarılı olamadılar. Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî⁸ durumu arz etmek için büyük bir cüret göstererek Hâfız Tûtî'nin huzuruna çıktı ve ona: "Ey efendim! Mesela, eğer bir kişi külahına çingirak ya da tilkikuyruğu taksa

³ Tarihçiler tarafından Şâh İsmâîl taraftarlarına verilen isim (Bâbü 2006: 798). Eski dinî inançlarını ve geleneklerini kendilerine has bir İslâmî anlayışla birleştirip sürdüren Türkmenler'in bazı bâtinî-Şii anlayışları benimsemesiyle ortaya çıkan terim, böyle bir dinî ve sosyal yapıya mensup kişi veya topluluk (geniş bilgi için bak. Üzümlü 2002: 546-557).

⁴ Özbekistan'da bulunan tarihî bir şehir (bak. Aydınlı 2009).

⁵ Asıl adı Zahîrüddîn Muhammed Bâbü (öl. 937/1530) olup Bâbürlü devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. O, devlet kurucu büyük bir siyasî şahsiyet olmanın yanında, askerî dehası yüksek bir sima, yılmaz bir mücadeleci ruha sahip kişi ve sanat, kültür ve edebiyat yönü ise son derece kuvvetli müstesna bir kimse idi (geniş bilgi için bak. Konukçu 1991; Akün 1991).

⁶ Semerkand'da XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Timur'un torunu, ünlü âlim ve devlet adamı Uluğ Bey tarafından inşa ettirilen medrese. Bugün Registan adıyla anılan, zamanında pazar yeri olarak kullanılan meydanda yer almaktadır (bak. Beksaç 2012).

⁷ Ebülhayr Han'ın (öl. 874/1469), Uluğ Bek'in kızı olan üçüncü hanımından olan Rabia Hatun'dan olan oğludur (Kafalı 1970: 118).

⁸ *Bedâiyü'l-vekâyi'* kitabının yazarı olup döneminde kaleme aldığı "inşâ" ve "muammâ"larıyla tanınmıştır (geniş bilgi için bak. Eraslan 2019).

ve onu daha sonra başına giyse acaba onun bu davranışı kendi hayatının son bulmasına sebep olur mu? Peki, bunu kendi canını kurtarmak için yaptıysa o zaman ne olacak? Acaba sergilenen bu durum, insaf ehlinin indinde acı ve ıstırap veren bir davranışa mı yoksa inayet edip itibar göstermeye mi layık?" diye sordu. Vâsifî'nin bu sözlerini işiten Hâfız Tûtî, şaşkınlıktan ne yapacağını ve söyleyeceğini bilemedi. Hatta o an tutulup öylece kalakaldı. Hâfız Tûtî, şaşkınlığı geçtikten sonra, gülmeye başladı ve hiç durmadan güldü. Akabinde adamlarına Mevlânâ Hacı'yı hapsedildiği evden çıkarmalarını emretti. Ona büyük bir saygı gösterip izzet ve ikbal elbiseleri giydirdi.

Diğer bir bela ve daha kötü bir felaket de şudur: Toplumun, dünyanın ve dinin eşiği⁹ hüviyetinde olan Mîrzâ Hârezmî, hayasızlık ve utanmazlık abidesi bir kişiydi. O, Şeybânî Özbekleriyle sürekli olarak görüşmesi, onlarla muhabbet kurması ve irtibat içerisinde bulunması vesilesiyle Şeybânî Özbekleri arasında büyük bir itibar kazandı. Hatta Şeybânî Özbekleri tarafından bir molla ve bilge kişi olarak kabul edildi. Ancak onun nahivden nasibi fıkıhın konusu olan dizin mesh edilmesinin farz olması (ki Hanefî mezhebine göre diz mesh edilmez), fıkihtan nasibi ise nahvin konusu olan mübtedanın mecrur (ki mübteda merfu olup asla mecrur olmaz) oluşudur. Dolayısıyla onun bilgisi, ancak bu kadardı. Zamanın imamı ve Rahman'ın halifesi Muhammed Şeybânî Han¹⁰ (Allah onu affetsin) Mîrzâ Hârezmî'yi Ulug Bek Mîrzâ medresesindeki bir sofada, âlimlerin en bilgesine ders vermesi şartıyla müderris olarak atadı. Mîr Hârezmî ile o dönemin önemli âlimlerinden biri arasında bir anlaşmazlık oldu. O aziz kişi, Muhammed Şeybânî Han için bir kıt'a söylemişti. O kıt'anın son beyti şu şekildedir:

خود ساز پست مرتبه او که نیست کس
کآرد فرو خری که تو بر بام برده ای

Kendi mertebeni düşük bir konumda tut. Çünkü sen (her ne kadar) birini yükseklere çıkarsan da onu bir tek eşek bile aşağı indirebilir.

⁹ حَمَازُ الْبَلَّةِ وَالْذُّنْيَا وَالذِّينِ. Kırş.

¹⁰ Şeybânîler hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır (sal. 1500-1510) (bak. Türkoğlu 2010).

Kısaca ifade etmek gerekirse onun bu sahte kimliği/mahiyeti, tamamen sahtekârlıktan oluşmaktaydı. Mîr Hârezmî, Mevlânâ Hacı ile düşman oldu. Hz. Mevlevî ders vermek istediğinde sabah erkenden gelip o mekânı/sofayı işgal eder ve oraya yerleşirdi. Orada o kadar çok bağırıp çağırıp hakaret ederdi ki ders vakti, bu bağırıp çağırma ve hakaretlerden dolayı boş geçerdi. Bundan dolayı orada bulunanlar, yüzlerce ah çekerek şöyle dediler:

گر ترا در بهشت باشد جا
دیگران دوزخ اختیار کنند

Eğer senin yerin/mekânın cennet olsa diğerleri/başkaları cehennemi isterler/tercih ederler.

Neticede Mevlânâ Hacı-i Tebrîzî, Vâsîfî'yi diğer öğrencilerle birlikte Mîr Hârezmî ile bir çekişme yaşamamak için onun gelmeyi arzu ettiği zamanı öğrenmek amacıyla Mîr Hârezmî'nin huzuruna gönderdi. Vâsîfî ve diğer öğrenciler, Mîr Hârezmî'nin huzuruna gelince, bu durumu ona aktardılar. Kendisine aktarılan bu sözleri Mîr Hârezmî işitince sinirden öfkelenip: "Zannediyorum Mevlânâ Hacî-i Tebrîzî delirmiş. O bilmelidir ki bu sofada ders verebilmek için çok iyi âlim olmak gerekmektedir. Ona kendi haddini bilmesi gerektiğini söyleyin ve böyle uygun olmayan tavır ve davranışları bırakın, hatta lüzumsuz sözler söylemesin." dedi.

¹¹مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ âyeti hükmünce bu sözleri geri döndüğümde Mevlânâ Hacî-i Tebrîzî'ye aynen arz ettim. Bu sözleri duyan Mevlânâ Hacî-i Tebrîzî çok güldü. Akabinde içerisinde bulunduğu hâletiruhiye ve öfkeden dolayı ağlamaya başladı. Daha sonra şöyle dedi: "İlim adamlarını ve onların yaptığı çalışmaların nereye ulaştığını bir görün. Eğer bu özellikte bir kişi böyle bir yerde müderrislik yapıyorsa, bu şekilde sözler söylüyorsa ve sen bu tür sözleri nasıl ve niçin söylüyorsun diye hiç kimse ona söz söyleyemiyorsa artık biz ne diyelim. İlmin ve âlimliğin durumunun nerede olduğunu artık siz değerlendirin/düşünün." Semerkand'ın önde gelen kişileri bu durumu işitince Mîr Hârezmî'ye acıyıp merhamet gösterdiler ve onu Hâce-i Ahrâr ve Kıdve-i Ebrâr/iyi

¹¹ Maide suresi (5), âyet 99. Meali: "Gerçek şu ki, Peygamberin görevi kendisine bildirileni açıkça tebliğden ibarettir."

insanların önderi olan Hazret-i Hâce Ubeydullah¹² (kuddise sırrahu) medresesine müderris olarak atadılar. Semerkand'ın bütün ekâbiri/ileri gelenleri, ulu kimseleri, e'âlîsi/şeref sahipleri, yüce kimseleri, eşrâfı/ileri gelenleri ve ahalisi orada toplanıp oturdukları bir günde, alicenap, hidâyet-meâb/hidayete sığınak olan, ifâzât-iyâb/feyzin, olgunluğun döndüğü, kerâmet-intisâb/keramet sahibi, irşâd-penâh/irşadın sığınağı;

آن به ولایت شده سلطان پناه
دوخته از ترك دو عالم كلاه

O, velayette sultan için sığınak olmuş, iki âlemi terkten dolayı da külah dikmiş.

Hazret-i Hâce Ahrâr'ın gözde ve muteber öğrencilerinden Mevlânâ Şeyh, derse başlamadan önce şöyle buyurdu:

مَنْ سَنَّ سُنَّةَ حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا، كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَمِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا، وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا،
كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا¹³

hadîs-i şerîfi ile

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا¹⁴

ayet-i kerimesi arasında açıkça savunmak gerekiyor.

Alicenap, yücelik sahibi, feyiz vermeyi şiar edinmiş, tesirli ifadeler sahibi/eserlerinde ifade yetkinliğine sahip, âl-i tâha ve yâsîn'in önderi,

¹⁵ مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا ayetinin ağacının semeri/meyvesi, kâmil âlimlerin rehberi ve müçtehit belagatçilerin seçkini Mevlânâ Seyyid

¹² Asıl adı Nâsirüddîn Ubeydullâh b. Mahmûd eş-Şâşi es-Semerkandî (öl. 895/1490) olup Nakşibendî şeyhlerindedir. Vahdet-i vücûd düşüncesini benimsemiştir (bak. Tosun 2012).

¹³ Hadis'ten nâkis iktibastr. Anlamı şöyledir: "Her kim iyi bir çığır açarsa o kimseye, bunun sevabı vardır. Kıyamete kadar o çığırda yürüyenlerin sevabından da kendisine verilir. Her kim de kötü bir çığır açarsa, o kişiye onun günahı vardır. Kıyamete kadar o kötü çığırda yürüyenlerin günahından da ona pay ayrılır." Bak. İbni Mâce (1431), *Süneni İbni Mâce*, Haz. Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübi'l-Arabî, I, 74.

¹⁴ En'âm suresi (6), âyet 160'tan nâkis iktibastr. Meali şöyledir: "Kim bir iyilik yaparsa, o kişiye yaptığı iyiliğin on(larca) katı mükâfat vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o kişiye sadece yaptığı kötülüğe denk bir ceza verilir."

¹⁵ Enbiyâ suresi (21), âyet 107. Meali: "Ey Peygamber! Biz seni (işte bunun için) bütün insanlara sevgi, şefkat ve merhamet kaynağı olarak gönderdik."

Şemsüddîn Muhammed-i Kûretî, bu şüphenin cevabını verme gereği duydu. Alicenap, yüce (asil) soylu, tüm ilimlerin ayrıntılarına başından sonuna kadar vakıf, tüm güzel sanatları, faziletleri ve hikmetleri güzel gayretiyle bünyesinde toplayan Mevlânâ Mahmûd-ı Buhârî, onlarla bir münazaraya girişti. Ancak edilen münazaradan sonra Mevlânâ Muhammed'in sözünün doğruluğunu kabul etti. Alicenap, hikmet sahibi, âlimlerin en önde olanı, ileri gelenlerin en ulusu, velayet ve şeriat makamlarını yücelten ve taşıyan/velilik makamını ve din-i Mübin makamını yükselten, gelenek görenekleri yaşatan, hak dini yücelten, hayırhah ve cömert sultanın sevgi ve şefkatine layık olan Mevlânâ Emîr Kelân, alaycı ve kınama yoluyla Mevlânâ Mahmûd-ı Buhârî'ye: "Ey efendimiz! Siz hayret edilecek derecede haksızlığa uğrayarak suçlandınız." dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Mahmûd-ı Buhârî, Mevlânâ Emîr Kelân'a: "Eğer biz haksız yere suçlandıysak siz bize inayet edin." dedi. Kısaca belirtmek gerekirse birçok söz söylenip münazarada bulunulduktan sonra Mevlânâ Emîr Kelân da Mevlânâ Semsüddîn Muhammed¹⁶'in sözünü kabul etti. Bu mecliste Vâsıfî'nin aklına bir söz geldi. Ancak bu meclis, oldukça yüce olduğu için Vâsıfî'nin söze girmeye mecali yoktu. Bu durumu hisseden ve Vâsıfî'yi liyakat sahibi olarak gören mecliste bulunan bazı kişiler, Vâsıfî'ye çeşitli övgülerde bulunup bu tavrını hatalı bulduklarını ifade ettikten sonra ona: "Niçin, bu mecliste, hatalı olan o hususu/sözü dile getirmiyorsunuz?" diye sordular. Kastedilen o söz şudur: "Hadisten bu anlaşılmaktadır ki bir kişi bir iyiliği ve kötülüğü huy/âdet hâline getirirse yani tutulan bir yol edinirse ayetten de şu husus anlaşılır ki iyiliği bildirmesi, onun yolunda gittiğini yani onu yaptığını göstermez. Öyleyse def edeni savunmak gerekir ve şüpheyi ibraz etmek yasaktır. (Yani önlemeden/savunmadan sonra bunun benzerini savunmanın arkasını def etme/giderme gerekiyor. Şüpheyi ise ibraz etmek yasaktır.)"

II

Bu çalışmaya konu olan ikinci bölüm "در تعریف مجلس اعلیحضرت، رفیع منقبت،" شیخ الاسلامی اسلام ملاذی، خواجه هاشمی در قریة اسفیدمون و امتحان نمودن افاضل این کمینہ را در *Yüksek makam ve yüksek mertebeli Şeyhülislam Hâce Hâşimî'nin meclisi ve Esfîdmûn köyünde bu hakirin (Vâsıfî'nin) bazı fezail ve*

¹⁶ Hoca Kelân'ın adamlarındandır (Bâbür 2006: 842).

fünunda bir kısım fazilet sahibi kişiler tarafından imtihan edilmesi hakkında” başlığını taşımaktadır. Burada önce Şeyhülislam Hâce Hâşimî’nin Esfîdmûn köyünde tertip ettiği bir meclise bir askerin gelerek ondan, onun ya da vereceği talimatla orada bulunan bir şâirin Ubeydullah Han, Süyûc Hâce Han’ın oğlu Kildi Muhammed Sultân ve Şeyhü’l-âlem Şeyh olarak da adlandırılan onun veziri adına birer tane gazel-i tabl-i bâz yazılmasını istemesi, Şeyhülislam Hâce Hâşimî’nin bu gazelleri yazması için orada bulunan Vâsîfî’yi görevlendirmesi ve onun da meclis bitmeden gazelleri yazması anlatılmıştır. Ayrıca yazılan bu gazellerin metinlerine yer verilmiştir. Akabinde Vâsîfî’nin, kendisine hissettirilmeden irticalen üç değişik konuda inşa yazması için sınava tabi tutulması da yer almaktadır. Bu bölümün tercümesi şu şekildedir (Vâsîfî 1349: 255-262):

Alicenap Şeyhülislam Hâce Hâşimî, avamla/halkla bir sohbet/halk günü düzenlemek için yaklaşık yüz koyun, on at ve on öküz kestiğinde, 916/1510 yılının Rebiülevvel/Haziran ayı idi. Avama düzenlediği sohbet için kestiklerinden çeşitli yiyecekler hazırlattı. Bu, Hâce Hâşimî’nin, kendisini her yıl ekmek ve helva konusunda sınıdığı bir sohbet idi. Sanki felek, bu meclis için ay ve güneş terazisini hazırladı. Onun bir kefesini altın renkli ışın zincirleriyle diğer kefesini de parlak alev renkli iplerle süsleyerek gök meydanına astı. Aslında o, bu yol ve yöntemi, kendisi daha küçük yaşlarda iken yüksek ve yüce mertebeli babasından görmüştü. Kısacası şairlerin, âlimlerin, fazılların, zarafet sahibi insanların, nedimlerin, ehil kişilerin, eşrafın ve ileri gelenlerin tamamı, bu sohbe/meclise katılmak için Esfîdmûn köyünde toplanmışlardı. Bu sırada bir asker, adap ve erkâna uygun bir şekilde düzenlenen bu meclise gelerek Şeyhülislâm Hâce Hâşimî’in huzurunda diz çöktü ve ona: “Falan kişi, sizin mülazımlarınız için bir at gönderdi. Sizden Ubeydullah Han (öl. 946/1539)¹⁷, Süyûnc Hâce Han’ın oğlu Kildi Muhammed Sultân¹⁸ ve Şeyhü’l-âlem Şeyh olarak da adlandırılan onun vezirinin üzeri resmedilmiş/nakşedilmiş tabl-i bâzlarının/doğan kuşu davullarının

¹⁷ Şeybânî hükümdarıdır (sal. 1533-1539). Özbekler’in XV. yüzyılda Mâverâünnehir’de güçlü bir siyasi birlik etrafında toplanmalarını sağlayan Ebülhayr Han’ın oğlu Şah Budak Sultan’ın ikinci çocuğu Mahmûd Sultan’ın oğlu ve Muhammed Şeybânî Han’ın yeğenidir (Uydu Yücel 2012).

¹⁸ Âl-i Barak’a mensup sultanlardandır (Özaydın 1993: 154).

derilerinin etrafına yazılmak için üç tane “tabl-i bâz”¹⁹ adında gazel gerekmektedir. Bu gazelleri ya inayet edip lutf göstererek bizzat sizin yazmanızı ya da sizin huzurunuzda bulunan şairlere vereceğiniz talimatla onların yazmasını istedi.” dedi. Kendisine ulaştırılan bu istek üzerine Hâce Hâşimî, mürekkep hokkası, kalem ve birkaç tane kâğıdı Vâsîfî’ye gönderdi ve ona: “Bu elbise tam olarak sizin endamınıza göre biçilmiş, en iyisi siz hiçbir mazeret göstermeksizin istenilen bu gazelleri yazmakla meşgul olun.” dedi. Kendisine verilen bu vazifeyi yerine getirmeye başlayan Vâsîfî, daha meclis sona ermeden her biri için ayrı ayrı birer gazel (gazel-i tabl-i bâz) yazmayı bitirdi. Vâsîfî tarafından yazılan gazel-i tabl-i bâzlar şu şekildedir:

غزل طبل باز عبيدالله خان
تا ترا بر دست حشمت باز دولت گشت رام
طبل بازت آورد از مهر چرخ نیل فام

گشت عنقاي فلک صيد عقاب حشمتت
ناخنش از ماه نو خون از شفق بين وقت شام

از سر دست غضب شنقار قهرت چون پرد
بر پرد ارواح اعدای تو چون خيل حمام

از محیط قدر تو مرغابيان خيل ملک
کز صدای طبل بازت کرده بر گردون مقام

جز ادیم مهر گردون در خور این طبل نیست
پوشش این گردد از میخ زر انجم تمام

باز عدلت هر زمان گیرد همای دولتی
باد یا رب بر همین منوال الی یوم القیام

مرغ روح واصفی تا هست در بستان عمر
عندلیب آسا ثنا خوان تو باشد والسلام

¹⁹ Tabl-i bâz, doğan davulu anlamına gelmektedir. Özellikle avcılar, atın eğer kaşına astıkları bu davulları, evcilleştirdikleri doğanın çeşitli cinsleriyle ya da başka avcı kuşlarla avlanırken, avcı kuşları ürkütüp uçurmak ve yönlendirmek için tokmakla çalmak suretiyle kullanmışlardır (geniş bilgi için bak. Kartal 2017).

Gazel-i Tabl-i bâz-ı Ubeydullah Han

(Ubeydullah Han için kaleme alınan gazel-i tabl-i bâz şu şekildedir)

Senin haşmet/azamet eline devlet doğanı ram/tabî olduğundan beri,
mavi renkli feleğin güneşinden sana tabl-i bâzı/av davulunu getirdi.

Senin haşmet kartalına felek ankası av oldu. Yeni ay tırnağından dolayı,
akşam vakti şafak kanı görür.

Senin kahır sungurun gazap elinden uçunca/uçtuğu için düşmanlarının
canları/ruhları güvercin sürüsü gibi uçar/dağılır.

Senin kudretinin kapladığı yerlerdeki ördek/kuş sürüsü, tabl-i
bâzının/doğan kuşu davulunun sesinden felek makamını mülk
edindi/felek makamına yerleşti.

Felek güneşinin derisinden başkası bu davula yaraşmadığından/uygun
olmadığından, (bu davulun) giysisi tamamen yıldızların altın çivisiyle
dikildi/tamamlandı.

Senin adalet doğanın, devlet hümasını her zaman avlar. Yâ Rab!
Kıyamete kadar bu minval üzere olsun (her zaman böyle devam etsin).

Vâsıfî'nin can/ruh kuşu, ömür bostanında olduğu/yaşadığı sürece
bülbül gibi senin övgücün olsun (yani ben yaşadığım sürece senin duacım
olacağım), vesselam.

غزل طبل باز کیلدی محمد سلطان

این طبل نیلگون که فلک پیکر آمده

از آفتاب پوشش او در خور آمده

در وی هزار طنطنه صیت دولت است

گویا که کاسه سر سر اسکندر است

نقش طیور نیست بر این طبل لاجورد

گرد فلک ملائکه پر در پر آمده

خورشید این سپهر چو در حد استواست

اطرافش از چه رو ز شفق احمر آمده

بر دورش این صور که ز یوسف دهد نشان

رشک نقوش مانی صورتگر آمده

این چرخ اعظم است چنین پر ز زیب و زین
یا طبل باز شاه فریدون فر آمده

سلطان محمد آن شه دوران که صید او
طاووس مه دم فلک اخضر آمده
خیل کبوتران کواکب ز عدل او
با بحری شکاری شب خوش بر آمده

بازی ست صبح بهر تو ای شاه دین پناه
در گردنش چغولی زر از خور آمده

شاهین قوشخانه اجلال تست شام
بر سر تماقه اش ز مه انور آمده

چون صیت طبل باز تو آواز واصفی
بهر دعای تو ز فلک برتر آمده

Gazel-i Tabl-i bâz-ı Kildi Muhammed Sultân

(Kildi Muhammed Sultân (onun mülkü daim/ölümsüz olsun) için kaleme alınan gazel-i tabl-i bâz şu şekildedir)

Bu felek/gökyüzü görünümlü/vücutlu olan bu mavi davula örtü olarak güneş layık olmuştur.

Onda sanki İskender'in başında taç olan binlerce devlet ününün tantanası vardır.

Bu lacivert davulda kuşların nakşı/resmi yok. Feleğin çevresinde melekler kanat içinde kanat olmuş/uçmaktadır.

Bu gökyüzü güneşi hatt-ı istivada/istiva sınırında olduğu için onun çevresi bundan dolayı şafak gibi kırmızı/kırmızı şafak olmuş.

Onun çevresindeki Yûsuf'tan nişan veren bu suretler, ressam Mani'nin nakışlarını kıskandırmıştır/kıskandıran olmuştur.

Bu, süs zinet dolu yüce felek midir, yoksa Ferîdûn gibi kuvvetli hükümdarın tabl-i bâzı/doğan kuşu davulu mudur?

O şâh-ı devrân olan Sultan Muhammed ki, onun avı yeşil feleğin ay kuyruklu tavusu olmuştur.

Yıldızların güvercin sürüsünün, onun adaletinden dolayı, gece vakti deniz avcılığı bereketli olmuştur.

Ey Müslümanların sığınağı (olan) sultan! Senin için sabah, gerdanında/boynunda hürdan/güneşten altın olan bir çeguli doğandır.

Akşam, senin celalinin/ihtişamının kuşhanesinin şahinidir. Onun başındaki şahin külahı ışığını aydan almıştır (yani başı üzerindeki ışığını aydan alan bir şahin külahıdır).

Vâsıfî'nin sesi, senin tabl-i bâzının/doğan kuşu davulunun sesi gibi sana dua için felekten daha güzel olmuştur.

غزل طبل باز شیخ العالم شیخ
زهی به قدر فزون از سپهر بوقلمون
فکنده زلزله صیتت به گنبد گردون

ز رشک نقش تو از انجم و شفق هر شب
بود پر اشک رخ چرخ و دامنش پر خون

ز بانگ طبل رمد مرغ لیک شد رامت
ز بس بود نعمات ملایم و موزون

ترا همین شرف و قدر بس که در عالم
به نام صدر جهانی مزین و مشحون

رفیع قدر و فلک رتبه شیخ عالم شیخ
که طبل باز زمهرش دهد سپهر نگون

به وقت صید به چنگال باز حشمت اوست
همای دولت و عزت ز صد هزارفزون

به هر طرف دل ارباب فضل شد صیدش
بسان مرغ دل واصفی زحد بیرون

Gazel-i Tabl-i bâz-ı Şeyhü'l-âlem Şeyh

(Şeyhü'l-âlem Şeyh için kaleme alınan gazel-i tabl-i bâz şu şekildedir)

Senin sesinin sarsıntısı felek kubbesine düşmüştür, yani senin vasfın dünyada sarsıntı etkisi göstermiştir. Yücelikte bukalemun feleğinden daha ulu/fazla olana aferin.

Senin nakşının kıskançlığı vesilesiyle her geceden alaca karanlığa kadar feleğin yüzü ve onun eteği yıldızların göz yaşından dolayı kanlandı.

Kuş, davulun sesinden ürktü, ancak senin nağmelerin çok mülayim ve düzgün olduğundan sana ram oldu.

Cihanın tamamının senin isminle dolu ve bezeli olması, sana şeref ve değer olarak yeter.

Yüksek itibarlı, felek rütbeli âlemin büyüğü Şeyh, av davulu güneşiyle feleği baş aşağı eylemiştir.

Av zamanında onun haşmeti doğan pençesi gibir. İzzet ve devlet hüması, yüzbinden fazladır.

Fazilet erbabının gönlü her yanda onun avı oldu. Vâsıfî'nin gönül kuşu benzeri/misli/gibi hadden aştı.

Bu gazellerin yazımı tamamlanunca Hâce Hâşimî, kendisine gönderilen o atı bir Sakarlat/İskarlat²⁰ cübbe ile birlikte Vâsıfî'ye hediye olarak verdi.

Şeriat kaynağı ve fazilet sahibi olup Horâsân'da şehreminlik/ihtisap eminliği görevinde bulunan Mevlânâ Gazanfer, Mevlânâ Şeyh Hüseyin'in öğrencilerindendi. Mevlânâ Gazanfer: "Mâverâünnehir'den bizim dersimize hiç bu kadar güzel yaratılışlı ve zeki bir genç gelmemişti. *Hikmetü'l-ayn*²¹, bir kısım meşhur ve hoş tabiatlı bir toplulukla birlikte adı geçen Mevlânâ'nın/Mevlânâ Şeyh Hüseyin'in yanında tamamlamıştır. Bir kişi, Şeyhülislam Hâce Hâşimî'ye Mevlânâ Vâsıfî ile ilgili aklın ve mantığın kabul etmeyeceği garip bir hususu nakletti. O, bu şaşılacak durumu şöyle anlattı: "Semerkand'da düzenlenmiş olan bir mecliste onu fazilet sahibi kişiler inşa/sanatlı mektup yazma konusunda imtihan ettiler. Belagat ve fesahatin doruk noktasında olan tam on sekiz adet parlak/sanatlı inşayı/mektubu, her biri inşada/sanatlı mektup yazmada dönemin en maharetli ve usta kişilerinin huzurunda bedaheten/irticalen yazmada sınava tabi tuttular."²² Bu durumu dinleyen Hâce Hâşimî: "Aslında bu olayı biz de duyduk. Gerçekleşen bu

²⁰ Bir tür dokuma olup Yörüklerle özgü, abaya benzer kalın kumaştır (Bâbü 2006: 511).

²¹ Abbâsiler'in son döneminde yaşayan Necmüddîn el-Kâtibî (ö. 675/1277)'nin eseri olup onun *Aynü'l-kavâ'id* adlı eserine ilâhiyyât ve tabiiyyât konularını ilâve ederek kaleme aldığı bir felsefe ve mantık kitabıdır (bak. Necmeddîn el-Kâtibî el-Kazvînî 2016).

²² *Bedâyi'u'l-vekâyi'*de bu konunun işlendiği bölümde 17 kişinin Vâsıfî'den inşâ yazması istediği görülmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bak. Kartal 2019: 526-564.

olaya, her ne kadar birçok kişi şahitlik etse de biz bu durumu kabul etmedik.” dedi. Mevlânâ Gazanfer, Hâce Hâşimî’ye: “Bu şüphenin giderilmesi için Vâsıfî’yi irticalen inşa/sanatlı mektup yazma hususunda yeniden bir imtihana tabi tutsak, ne olur?” diye sordu. Hâce Hâşimî, Mevlânâ Gazanfer’in bu teklifi üzerine ona: “Bu iddia/mesele, güneşten daha açık, dünden daha aşîkar ve şahit olup doğruluğundan emin olduğumuz şeyler gibi bariz bir şekilde ortadadır. Bundan dolayı mahcup olmamak için bunu bilmemezlikten gelelim, hatta bu konuda insafsızlık etmeyelim, çünkü ona karşı ayıp olur.” dedi. Bunun üzerine Mevlana Gazanfer: “Bizim birkaç mektuba ihtiyacımız var. Eğer biz ondan birkaç mektup yazması için ricada bulunursak, o da bu ricamız üzerine o mektupları yazarsa bu zaten onun imtihan edilmesi yerine geçer.” dedi. Bu cevabı uygun gören Hâce Hâşimî: “Evet, bu olabilir.” diyerek bu teklifi kabul etti. Kabul edilen bu teklif üzerine Vâsıfî’den yazması istenilen inşâlar/mektuplar şunlardır:

1. İnşâ/Mektup

Kendisine iltimas edilenlerden birisi iyilik ve güzellik sahibi/güzel yazı yazan birine bir mektup yazılmasını istemişti. O kişi/Hâce Hâşimî iyilik ve güzellik sahibi o gencin arkadaşlarından birinin vesilesiyle bir kişiden bir bağ satın almıştı. Daha sonra almış olduğu bu bağdan dolayı son derece pişman oldu. Vâsıfî’nin bir mektup yazarak o gencin bağı satan arkadaşının bağı satma anlaşmasının feshi için ikna etmesi hususunda karar alındı. O yazılan mektup şu şekildedir:

شعب و اغصان عشقه محبت و اشجان که پیرامون شجره
جنان بر آمده است، و از ثوران تأثیر آن چنان ذبول و ذوبان
یافته، که از او جز نام و نشان نمانده. خلق آن را عروق و
اعصاب می نامند. و خار بندی که شحنه قصبه وجود، جهت
حراست خیال آن جمال با کمال و منع دخول صور عالم مثال
گرد ساحت دیده کشیده است، کوه نظران آن خطه قیاس آن
را مژگان و اهداب می خوانند. [بیت]

به گرد دیده خود خار بستی از مژه کردم
که نی خیال تو بیرون رود نه خواب در آید

بعد از عرض شوق و نیاز، معروض آن سرو سرافراز خرامان
 بوستان ملاح و غنچه سیراب خندان گلستان صباحت، اعنی
 امیر [محمد] حسین می گرداند که باغ هادم الفراغ مولانا حجت
 را که به صد دلیل و حجت جناب خواجه میرم جزاه الله خیراً بر
 باغ ارم بلکه به روضه رضوان ترجیح می کردند، و در خرید
 آن سعی و اهتمام ما لا کلام می نمودند، خریده شد. شمه ای از
 اوصاف آن محدود و مردود آن که هر تنبور بی انگور تا کش
 کنده دوزخی است، و هر جوی هولناکش چون خندق دوزخ
 برزخی، هر برگ تاك نا پاکش پنجه ای است گشاده به قصد
 گرفتن دامن دردمندی، و هر نخ زنجیر نا کش کمندی است برای
 گردن فقیر مستمندی. دانه های انگور بی دانه اش هر یک پیکان
 ناوک است، و انگور مسکه اش هر یک دانه پیازی و هر یکی دانه
 انگور آبی او آبله ای است پر آب، و دانه بخشی او اخگری است
 برای سوز دل پر اضطراب. برگهای شجره ملعونه اش که
 إِنَّ شَجَرَتِ الزُّقُومِ دَر شَأْنِ اوست، هر یک براتی است ناوجه که
 محصل اوزبک جان را به تن بر می دارد. و شاخهای آن شجره
 خبیثه که آیت كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ بیان اوست،
 تا یاق اوزبک وار می آید هر که یکی از آن می خورد می میرد
 هر که انگور زوجه او را می چشد، فوج بلا به قصد جان او
 خللی می کشد. و هر که انگور امیری او را می خورد، از دست
 باد قولنج جان نمی برد. عنایت فرموده جناب خواجه مشار الیه
 را فرمایند، که منت بر جان این کمینه نهاده، این باغ مذکور [را]
 گیرند و این داغ از دل مجروح این فقیر بر دارند. همیشه باغ
 دولت و اقبال به میوه جاه و جلال برومند باد.

Cennet ağacının etrafında olan muhabbet ve gam sarmaşığının dal ve kolları, tahrikten dolayı soldu ve eridi. Ondan nam ve nişanın dışında bir şey kalmadı. Halk onu urûk/damarlar ve a'sâb/sinirler olarak isimlendirmiştir. Vücut/varlık şehrinin bekçisi olan çitler, o cemalin hayalini mükemmellikle korumak ve misal âleminin suretlerinin girişini engelleme yönüyle göziin çevresine (bir çit) çekmiştir. O ülkenin/bölgenin dar görüşlü insanları, onu "müjgân" ve "ahdâb" diye adlandırmışlardır.

Beyit:

به گرد دیده خود خار بستی از مژه کردم
 که نی خیال تو بیرون رود نه خواب در آید

Senin hayalin dışarı çıkmasın uyku da içeri girmesin diye kendi gözlerimin etrafına kirpikten bir çit çektim.

Şevk ve niyaz arzından sonra maruzatımız şu ki o güzellik bağının salınan başı dik/yüce/uzun selvisi, latiflik/güzellik gül bahçesinin açılan taze goncası, yani Emîr [Muhammed] Hüseyin, Mevlana Hücet'in boş vaktini geçirdiği bağı, Cenâb-ı Hâce Mîrim (Allah onu mükâfatlandırсын)'in İrem bağından belki ravza-ı rıdvandan/cennetten daha yüce görüp tercih ettiğinden onun satımında anlatmaya hiçbir kelimenin kifayet etmeyeceği bir şekilde büyük bir çaba sarf edip ihtimam göstermiş ve neticede onu satın almıştır. Görüldü ki o mahdûd ve merdûd sıfatlardan eser yok, onun üzüksüz her tenbûru/asması cehennem kütüğüdür. Onun her korkunç deresi, cehennem çukuru gibidir. Onun temiz olmayan her asmasının yaprağı, dertli insanın eteğini tutup açmaya kasteden bir eldir. Onun zencire benzeyen her dalı, ihtiyaç sahibi fakirin boynu için bir kemendir. Onun çekirdeksiz üzümünün bütün taneleri, okun temreni gibidir. Onun engûr-i meskesinin/meske üzümünün her bir tanesi bir soğan, her engûr-i âbisinin tanesinin herbiri, su toplamış/sulu bir âbledir/çiçek hastalığıdır. Onun tanesinin bir kısmı ise ıstıraplı gönlü yakmak için bir kordur. Onun melun ağaçlarının yaprakları ²³ <أَنَّ شَجَرَةَ الرَّؤُومِ> ayetinde zikredilen ağaç gibidir. Bunların her biri, kısaca belirtmek gerekirse Özbek Can'ın bedene yüklediği hasılatın bir beratıdır. O kötü ağacın dalları, ²⁴ كَسَجْرَةَ حَبِيَّتِهِ اجْتُنَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ayetinde açıklandığı gibidir. (Onun meyvesi) Özbek tayakı/sopası gibidir. Her kim ondan biraz yerse ölür. Onun engûr-i zevcesini/çok daldan oluşan üzümünü tadan kişinin canına kastetmek için belalar ordusu seferber olur. Onun engûr-i emîrî/Emîrî isimli üzümünü yiyen kimse ise, yakalandığı kulunçtan dolayı hayatta kalamaz. İneyet gösterip yukarda adı geçen Hâce Mîrim'e söyleyin de bu fakire minnet eyleyip sattığı bu bağı benden geri alsın. Böylece bu fakirin kırılmış/incinmiş gönlünde oluşan bu yarayı ortadan kaldırsın/yok etsin. Her zaman devlet ve ikbal bağı, makam ve celal meyvesi ile dolu olsun.

²³ "Zakkum ağacı" anlamına gelen ifade, Saffat suresi (37), âyet 32'den nâkıs iktibastır. Başındaki "inne=muhakkak ki" âyette bulunmamaktadır.

²⁴ İbrahim suresi (14), âyet 26'dan nâkıs iktibastır. Meâli şöyledir: "... kökü yerden sökülmiş, ayakta duramayan kötü bir ağaç..."

2. İnşâ/Hutbe

İkinci bir istek ise şöyleydi: Adı geçen kişi bir hamam vakfetmişti. O vakfiye için bir hutbe okunması gerekiyordu. İşte o vakfiye için yazılan hutbe şudur:

حمد وافر و سپاس متکاتر حضرت ایزد پاکى را سزد که گنبد
سپهر دوار با کواکب ثوابت و سیار، توده خاکستری است پر
اخگر از گلخن حمام شهرستان عظمت و کبریائی او. و ظرف
زرین آفتاب نورانی و پرده مشک فام ظلمانی، محقر طاس و
فوطه ای است از برای کمینه گدای بی سر و پای او. صناعی
که بیوت هفتگانه حمام اقلیم سبعة ربع مسکون را از برای
تزیین و تفریح فرزندان آدم گرم و سرد و معتدل ترتیب داد، و
شیشه های درخشنده نجوم را جهت روشنی بر فراز قبه سقف
لاجوردی نهاد. و درود نا معدود بر رسولی که از برای
حمامداری سرابستان جلالش نوح بهر آبکشی و ابراهیم برای
گلخن تابی کمر بسته، و موسی و عیسی حلاقى و فوطه دارى
اختیار نموده، و سلیمان بر سر تخت نشسته

Hamd ve şükür, gökyüzü kümbetini hareketli ve sabit yıldızlarla döndüren, onun büyüklüğü ve azametiyle dünya hamamının ocağınından ateşle dolu bir kül rengi yığın yapan Allah'a yaraşır. Parlak güneşin altın zarfı/kabı ve karanlığın siyah renkli perdesi, onun yoksul olan hakir gedası için bir tas ve peştamaldır. O Yaratıcı ki hamamın yedi çeşit hücre (gibi) meskûn dünyanın yedi bölgesini ademoğulları için tezyin etmiş ve sıcak, soğuk ve mutedil/ılık olarak tertip etmiştir. Yıldızların parlak camlarını, aydınlatması için lacivert gökyüzünün üzerine kondurmuştur. Hz. Peygamber'e sonsuz salat ve selam olsun ki, onun ululuk dünyasının hamamdarlığında Nuh âbkeş/su taşıyıcı, İbrahim ateşdan/ocakçı olmak için himmet kemeri bağlamıştır. Onun berberlik görevini Musa, futacılık görevini de İsa almıştır. Süleyman ise tahta oturmuştur.

3. İnşâ

Üçüncü istek, çehârbağın tapusu hakkında olup şu şekilde yazılmıştır:

حمد بی حد و ثنای بی عدد حضرت خداوندی را که به قدرت
کامله و حکمت شامله خود چهار باغ فسیح الفضاء عالم سفلی
را به چار دیوار پایدار عناصر محکم و مضبوط گردانیده و
طراح جهان آرای تقدیرش به دستیاری باغبان صنع، چهار

چمن ربع مسکون را به سرو بالا و نخل قامت اولاد آدم در
حسن و لطافت به روضه جنات عدن رسانید. و درود خجسته
ورود بر آن خواجه که شجره سدره و طوبی کمینه نهالی است
از باغچه بوستان سرای کمال او، و نهر سلسبیل محقر جویچه ای
از محیط مکرمت افضال او، صلی الله علیه [و علی] آله و سلم

Sonsuz hamd ve sayısız şükür/övgü, kendi kâmil kudreti ve şamil/kuşatıcı hikmeti ile âlem-i süflînin geniş çehârbâğını yaratan ve onun sonsuz olan dört duvarını da muhkem ve sağlam kılan Allah'a aittir. Bağban eliyle cihanı süsleyip var etmesi onun takdiridir. Meskun dünyanın dört çimenliğini uzun selvi ve hurma ağaçlarla doldurdu. Ademoğlunu güzellik ve letafet içinde bulunsunlar diye Aden cennetinin bahçesine benzer bir şekilde dünyada ulaştırdı. Yüce selamlar hâce üzerine olsun ki o hâce dünya bahçesindeki büyüklüğü/kemali Tuba ve Sidre ağacının hakir bir fidanı gibidir. Cömertlik muhitinde onun derecesi Selsebil nehrinin küçük bir ırmakçığıdır. Sallallahü aleyhi ve alâ âlihî ve sellem.

III

Bu bölüm “*Mevlânâ Kâtibî-i* در ذکر مولانا کاتبی نیشاپوری و بابا سودایی باوردی” başlığını taşımaktadır. Burada önce Sultan Muzafferuddîn Muhammed-i Bahâdır'ın oluşturduğu bir sohbet meclisine katılanlardan biri tarafından okunan ve sultanın beğenisini kazanan bir beytin, Kâtibî-i Nîşâbûrî'nin olduğunu öğrenen sultan, onun hakkında bilgi edinmek ve onu tanımak ister. Meclise katılanlar arasında bulunan Vâsîfî, Kâtibî'yi tanıtan çeşitli bilgileri sultana ve orada bulunanlara anlatır. Ayrıca bu bölümde Mîrzâ Baysungur ile Baba Sevdâî'nin ilk karşılaşmaları ve aralarında geçen bazı olaylara da yer verilmiştir. Bu bölümün tercümesi şu şekildedir (Vâsîfî 1350: 305-315):

Mavi renkli feleğin mumunu döşeyen ferrâşlar/hizmetkârlar, Efrâsyâb²⁵ otağının güneşini batı diyarından kaldırdıkları ve gece mahfuri kilimleri lacivert gökyüzü eyvanının kemeri önüne yaydıkları akşam namazı vakti, en büyük sultan, Arap ve Acem meliklerinin efendisi, ümmetin tüm fertlerinin sahibi, Allahın yüce dininin hizmetkârı,

²⁵ Firdevsî-i Tûsî'nin meşhur eseri *Şeh-nâme*'ye göre Ferîdûn'un oğlu Tûr'un torunu Peşeng'in oğludur. Efsanevî Turan hükümdarıdır. *Dîvânü Lüğatî't-Türk* ve *Kutadgu Bilig*'de adı Alp er Tunga olarak geçmektedir (bak. Tökel 2000: 156-159).

makamların en yücesini yükselten, gerek hür gerek köle herkesin övgüsüne mazhar olan Sultan Muzafferuddîn Muhammed-i Bahâdîr, Keykâvus²⁶'un tahtına benzeyen divanında bir sohbet meclisi kurulmasını emretti. Mecliste hazır bulunanlardan biri şu beyti okudu:

درون اردوی آدم ندیده چون تو سوار
قضا، که معركة آرای لشکر قدر است

Kader ordusunun savaş alanını tertip eden kaza, âdemoğlundan oluşan ordunun içinde senin gibi (usta bir) biniciyi görmemiştir.

Okunan beyti dinleyen o yüce mertebeli Sultan, ondan çok etkilendi. Kendisini çok etkileyen bu şah beytin kimin olduğunu merak etti ve onun şairini Vâsıfî'den sordu. Vâsıfî kendisine yönetilen bu soru üzerine, Sultana: "Okunan bu şah beyit, Kâtibî-i Nişâbûrî (öl. 839/1435 [?])²⁷'nin, velilerin şahı, sufilerin/dindarların sultanı ve her zaman galip gelen Allah'ın aslanı Alî ibni Ebî Tâlib (öl. 40/661)²⁸ hakkında söylediği kasideye aittir. O kasidenin matla beyti şu şekildedir:

به چشم عقل، اقالیم سبعه گنج زر است
ولی چو در نگری اژدهای هفت سر است

Yedi iklim, akıl nazarıyla bakıldığı zaman altın (bir) hazinedir. Ancak sen dikkatli bir şekilde (ona) bakarsan (o yedi iklim aslında) yedi başlı bir ejderhadır.

²⁶ *Şeh-nâme*'de zikredilen onikinci İnan padişahı, Keykubâb'ın oğlu, Siyâvuş'un babası ve Keyhüsrev'in dedesidir (bak. Tökel 2000: 221-226).

²⁷ Asıl adı Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh olup Turşîz ile Nişâbûr arasında yer alan bir köyde doğduğu için bazen Turşîzî bazen de Nişâbûrî nisbesiyle anılmıştır. Hat sanatıyla iştigal ettiği için Kâtibî mahlasını almıştır. Nişâbûr'dan Herât'a, oradan da Esterâbâd ve Şîrvân'a gitmiş ve Şeyh İbrâhîm'in hizmetine girmiştir. Şîrvân'dan Azarbaycan'a geçerek Sultan İskender b. Kara Yûsuf'un himayesine girmiş ve onu öven şiirler kaleme almıştır. Daha sonra İsfahân'a gitmiş ve orada tanıştığı Mevlânâ Hâce Saînüddîn Alî Türke'ye intisap edip onun müridi olmuştur. Kalan ömrünü uzlette geçiren Kâtibî, Esterâbâd'da vefat etmiştir. Kâtibî, Timurîlular dönemi İnan şiirinin belli başlı özelliklerinden biri olan sanatlı dille şiir yazma tarzının önde gelen temsilcilerindendir. Onun bu üslûbu bazı İnanlı şairlerle Bursalı Ahmed Paşa gibi Türk şairleri tarafından da benimsenmiştir (bak. Vanlıoğlu-Atalay 1994: 155-156; Vanlıoğlu 2002).

²⁸ İlk Müslümanlardan olup Hz. Peygamber'in damadı ve Hulefâ-yi Râşîdîn'in dördüncüsü (656-661)'dür (bak. Fıçlalı 2002; Kandemir 2002).

dedi.

Sultan Muzafferuddîn Muhammed-i Bahâdır, mecliste: "Kâtibî ne zaman yaşadı ve hangi padişahın terbiyesinde yetişti/elinde eğitim gördü?" diye sordu. Sultanın bu sorusu üzerine Vâsîfî, bu durumu şöyle arz etti/anlattı: "Şah Baysungur ibni Şâhruh Mîrzâ (öl. 837/1434)²⁹ onun mürebbisi idi. Onun Şah ile ilk karşılaşım tanışması şu şekilde olmuştur: O, Nişâbûr³⁰ dan Herât'a gelmişti. Eşiği Sidre gibi yüce olan Baysungur, onun geldiğinde Bâğ-ı Sefîd³¹'de bulunuyordu. Kâtibî, Baysungur'un Bâğ-ı Sefîd'de bulunan hücrene yönelip içeri girdi. Baysungur, hücrede kendi adamları, ihtisas sahibi arkadaşları ve hizmetkârları ile birlikte oturuyordu. Çok güçlü kuvvetli, uzun boylu, başındaki sarığı yırtık, üzerindeki elbisesi deve sürücülerininkine benzeyen adamı görüp ona: "Sen kimsin? Nerelisin? Buraya niçin geldin?" diye sordu. Kâtibî, Baysungur'a: "Ben şair ruhlu bir kişiyim. Uzakta olan Nişâbûr vilayetinden geldim." şeklinde cevap verdi. Bu cevap üzerine Baysungur, Kâtibî'ye: "Boyuna ve sarığına uygun bir beyit söyleyebilir misin?" dedi. Baysungur'un bu isteği üzerine Kâtibî, şu beyti söyledi:

قد بلند دارم، دستار پاره پاره
چون آشیان لك لك بر كلة مناره

Tepesinde leylek yuvası bulunan minare gibi uzun (bir) boyum ve paramparça olmuş (bir) sarığım var."

²⁹ Şâhruh Mîrzâ'nın oğlu ve Timur'un torunudur. Daha on sekiz yaşındayken babasının hâkimiyeti altında bulunan Tûs, Nişâbur ve Esterâbâd şehirlerinin genel valisi olarak devlet işleriyle meşgul olmuştur. Babasının seferlerine iştirak etmediği zaman geniş yetkilerle onun adına merkezde devlet işlerini yönetmiştir. Edebiyat ve güzel sanatlara olan ilgisiyle tanınan Baysungur, Herât'taki kütüphanesini zamanının bir sanat merkezi haline getirmiş ve 1431'de Tûs, Nişâbur ve Esterâbâd'a genel vali olmasına rağmen Timurlular'ın Herât'ta ortaya koymuş olduğu kültür ve sanat hayatının çekiciliği yüzünden buradan pek ayrılmamıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazmıştır (Alpaslan 1992).

³⁰ İlk İslâmî devirde Ebreşehr (Eberşehr) ve İranşehr adlarıyla da anılan Nişâbûr, Ortaçağ'da Horasan bölgesindeki dört büyük şehrin en önemlisiydi (diğerleri Merv, Herat ve Belh). Binâlûd dağının güneybatısında, denizden 1210 m. yükseklikte ve Tahran'ı Meşhed'e bağlayan yol üzerinde yer almaktadır (Özgüdenli 2007).

³¹ Herât'ta bulunan bahçelerden biri.

Kâtibî'nin okuduğu bu beyti dinleyen Baysungur, kahkaha atarak güldükten sonra ona, yanında yer gösterdi ve onu himayesinde bulunan saray şairleri arasına kattı.

Baba Sevdâî³², Baysungur'un hem has adamı hem de nedimlerinden biri idi. Zaten o da kendisini bu hanedanın hizmetkârlarından biri olarak görmekteydi. O, çok güçlü ve yetenekli bir şair oluşu için "melikü'ş-şuarâ" olarak isimlendirilmekteydi/anılmaktaydı. Şu beyit, onun Mîrzâ Baysungur övgüsünde yazmış olduğu bir şiirindedir:

اختاچی جلال تو گوی سپهر را
بردم اسب بسته چو خر مهره کبود

Senin şahlığının haşmeti, yuvarlak olan ve bir topa benzeyen gökyüzünü, katır boncuğu gibi atın kuyruğuna bağlamıştır.

Baba Sevdâî, gerçekleşen bu olay üzerine çok üzümlü kederlenmişti. Mîrzâ Baysungur, birgün onu bu kederli hâliyle gördü. Onu gördüğünde Baba Sevdâî'nin önünde Şeyh Sûzenî³³'nin divanı bulunmaktaydı. O divanı, tefe'ül/fal bakma niyetiyle açtıklarında şu beyit karşılırlarına çıktı:

تا کی ز گردش فلک آبگینه رنگ
بر آبگینه خانه طاعت ز نیم سنگ

Mavi renkli feleğin dönüşünden dolayı takva evinin şişesini/camını ne zamana kadar taşılayacağız.

³² Bâverdliidir. Önce Hâverî mahlasını kullanırken aklını kaybettikten sonra Sevdâî mahlasını kullanmıştır. Mîrzâ Baysungur övgüsünde şiirler kaleme almıştır (Nevâî 2001: II/333).

³³ Bazı kaynaklarda Semerkand'ın yakınlarında bulunan Nesef (Nahşeb)'te bazılarında ise Semerkand'ın Kelâş köyünde doğmuştur. Yine bazı kaynaklarda kendisinden "emlahu'ş-şuarâ", Fahreddîn Ebû Bekr-i Sûzenî diye söz edilmektedir. Selmân-ı Fârisî'nin soyundan geldiğini ileri süren Sûzenî, bazı şiirlerinde "Selmânî" mahlasını kullanmıştır. Gençliğinin ilk yıllarında öğrenimini sürdürmek için Buhara'ya gitmiş, orada iğnecilik sanatını öğrenmiştir. Muhtemelen "Sûzenî" mahlasını bu sebeple almıştır. Kasidelerinde Karahanlı Hükümdarı Arslan Han ve Kılıç Tamgaç Han'ı, Buhara'nın önde gelen ulemâ ve yöneticilerinden olan Burhân ailesinden bazı kimseleri, Sultan Sencer'i ve başkalarını methetmiştir. Sûzenî 569 (1173) yılında seksen yaşlarında vefat etmiştir. Daha çok bir hiciv ve eleştiri şairi olarak tanınmıştır (Yıldırım 2010).

Mîrzâ Baysungur, Sûzenî'nin bu kasidesine dostlar cevap yazsınlar/tanzir eylesinler diye buyurdu. Kâtibî'ye de divanhanenin yanından bir oda tahsis edilmesini emretti. Bütün bu olanlar karşısında Baba Sevdâî, gam/keder kuyusunun karanlığında azap ve elem içinde kaldı. O, kendi kendine: "Kâtibî, dünyanın en meşhur şairlendendir, bende onunla mücadele edecek kuvvet yoktur.

Mısra:

روباہ را چہ قوت سرینجہٴ اسد

Aslan pençesi karşısında tilkide kuvvet kalmaz/olmaz.

Onun olduğu yerde benim hâlim nice olur?" dedi. Baba Sevdâî, tamamen bu fikir ve endişede iken bir grup genç, o yüce mertebeli padişahın şebistanının mumu etrafında pervane gibi toplandılar. Onlar, Baba Sevdâî'ye son derece sevgi gösteriyor ve hürmet ediyorlardı. Onu son derece kederli ve üzüntülü bir halde görünce, ona bu durumunun sebebini sordular: O, gençlerin kendisine yönelttiği bu soru üzerine onlara: "Ey dostlarım! Ey can bostanımın reyhanları! Ben şu ana kadar tamamen namus ve haysiyetimle yaşadım. Ömrüm boyunca hiç kimseye ne mağlup olduğumu ne de hiçbir kimse karşısında zelil olup hakir düştüğümü gördüm. Hatta hiç kimse bana karşı başarılı olmadığı gibi beni namussuzlukla da itham etmedi. Şimdi ise galip bir düşman peyda oldu. Padişah, onu (şiir söylemede) benimle yarıştıracak." dedi. Gençler, Baba Sevdâî'nin bu sözleri üzerine ona: "Baba! Siz gam çekmeyin/üzülmeyin. Biz bu gece Mevlânâ Kâtibî'yi öyle meşgul ederiz ki o asla şiir yazmaya fırsat bulamaz, hatta onun düşünce gemisi şiir deryasına doğru bile yönelemez. Siz hiç tasalanmadan sultan tarafından yazılması emredilen kasideyi bu gece gönlünüzce/istediğiniz gibi yazarak tamamlayın. Muhakkak siz, yarın Kâtibî'yi padişah meclisinde mahcubiyet ve utanma dairesinde bırakırsınız." dediler. Gençler, Baba Sevdâî'ye bunları söyledikten sonra Kâtibî'nin evine gittiler. Kâtibî, gençler evine gelene kadar cevap olarak kaleme aldığı kasidenin henüz dört beytini yazmıştı. Yazılan o beyitler şunlardır:

ای راست رو قضا بہ کمان تو چون خدنگ

بر ترکش تو چرخ مرصع دم پلنگ

ہم مہجۃٴ لوای ترا آسمان غلاف

هم لشکر علو ترا لامکان کزنگ

انجم برای پیشکشت ز اطلس سپهر
بالای هم نهاده چو تجار تنگ تنگ

مرغایبان جوهر دریای تیغ تو
هریک به روز معرکه صیاد صد نهنگ

Ey doğru yürüten (kişi/kimse)! Kaza, senin yayındaki ok gibidir. Çeşitli mücevherlerle süslenmiş felek, senin okluğunda kaplan kuyruğu gibidir.

Hem gökyüzü, senin bayrağının/sancağının aleminin kılıfı/kını hem de lâ-mekân, senin yüce askerinin/ordunun meydanı/saf yeridir.

Yıldızlar, gökyüzü ipeğini sana hediye için yük üstüne yük koyan/istifleyen tüccar gibi üst üste yığmıştır.

Senin kılıcının deryasında deniz kuşlarının her biri, savaş gününde yüzlerce timsahı avlar.

Beklenmedik bir anda evine misafir olarak gelen gençleri gören Kâtibî, karşılaştığı bu duruma çok şaşırды. Gelen gençler, mana kızları gibi gönül halvethanesinin duvarlarında Çin surethanesinin resimlerine benzer şekilde cilveler yapmaya başladılar. Onlardan utandığında gizlilik perdesinin arkasına saklandı. Kısacası, Kâtibî'yi sabaha kadar meşgul eden gençler, onun şiir yazmasına fırsat vermediler. Biz, müslümanlar üzerine farz olan sabah namazını eda ettikten sonra Mîrzâ Baysungur, şairleri huzuruna çağırdı. Baysungur'un buyruğu üzerine Kâtibî ve Baba Sevdâî meclise gelerek orada hazır bulundular. Önce Kâtibî'nin kendi kasidesini okumasına hüküm/karar verildi. Kâtibî, o dört beytin yazılı olduğu yanındaki kâğıdı çıkardı ve ona bakarak kasidesini okumaya başladı. O, otuzuncu beyte gelince yanında bulunan diğer şairler, hayretlerini gizleyemediler. Mîrzâ Baysungur onlara: "Ne konuşuyorsunuz?" diye sordu. Kendilerine sorulan bu soru üzerine onlar, Baysungur'a: "Kâtibî'nin elinde tuttuğu kâğıtta dört beyitten fazla şiir yok. Oysa bu kişi, otuz beyte yakın okudu. Hatta daha da okumaya devam ediyor. Acaba bunun sırrı nedir, bilemiyoruz?" dediler. Mîrzâ Baysungur, bu durumu Kâtibî'ye sordu. Kâtibî de, Mîrzâ Baysungur'a: "Dün daha dört beyit yazmıştım ki evime bir grup dost misafir olarak geldi. Bundan dolayı devamını yazmaya fırsat bulamadım. Sabah olunca

padişah bu bendeyi çağırırken gelmemek için özür dilemeye cesaret edemedim. Bu sebeple ben de bu kasideyi irticalen okumaya başladım.” dedi. İnsaf gömleğini bağlayan/insafa gelen Baba Sevdâî:

Mısra:

انصاف گفته اند بالای طاعت است

İnsaf, itaatten daha yücedir, dediler.

Beyit:

گر ز تو انصاف آید در وجود
به که عمری در رکوع و در سجود

Eğer sende insaf var ise bedenin/vücudun bir ömür kimsenin huzurunda eğilmesin.

“Senin hakkında söylenen her iyi sözden bin kat daha iyimişsin.” dedi.

Ferd:

می شنیدم که بهتر از جانی
چون بدیدم هزار چندانی

Candan daha iyi olduğunu işittim. Fakat bin kat daha iyi olduğunu gördüm.

Baba Savdâî ve Mîrzâ Baysungur’un İlk Karşılaşması

Zariflerden/nüktedanlardan bir grup hıyabanda/sokakta oturmuş kendi aralarında şakalaşıyorlardı. Bu esnada Baba Sevdâî de bir köşede oturuyordu. Ansızın Mîrzâ Baysungur oradan geçti. Orada bulunanların tamamı yerinden kalkıp Mîrzâ Baysungur’a saygı gösterip tazimde bulundular. Ancak Baba Sevdâî, yerinden kalkmadı. O zarif kişiler, bu tavrından dolayı Baba Sevdâî’yi: “Şah geçerken niye ona saygı göstermiyorsun?” diyerek kınadılar. Bunun üzerine Baba Sevdâî, onlara hitaben: “Benim dünya padişahlarından korkum yoktur.” diyerek cevap verdi. Kendilerine verilen bu cevap üzerine o zarif kişiler, Baba Sevdâî’ye: “Sen kimin oğlusun?” diye sordular. O da kendisine sorulan bu soru karşısında onlara: “Ben, Tanrının oğluyum.” şeklinde karşılık verdi.

Onlar, kendilerine verilen bu karşılık karşısında Baba Sevdâî'ye: "Hey, uygunsuz bir şekilde konuşma. Allahu Teala'nın asla çocuğu olmaz. Bu söyleminle sen, şimdi kâfir oldun." dediler. Akabinde aralarında çıkan tartışma kavgaya dönüştü. Bu olay Mîrzâ Baysungur'a ulaştınca onun emri üzerine Baba Sevdâî'yi huzuruna getirdiler. Mîrzâ Baysungur, Baba Sevdâî'ye; "Ey divane! Söylediklerine göre sen Tanrı'nın oğluyum demişsin." diye sordu. O da Baysungur'a; "Evet, öyle dedim, hatta derim de." şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Mîrzâ Baysungur, gülererek Baba Sevdâî'ye: "O zaman kudretini gösterir misin?" dedi. O da: "Siz ne emrederseniz ben onu yapabilirim." dedi. Mîrzâ Baysungur'un (yanında bulunan) son derece güzel yüzlü biri vardı. Ancak onun bir kusuru bulunmaktaydı. O da gözlerinin çok dar/çekik olmasıydı. Mîrzâ Baysungur, Baba Sevdâî'ye: "Bu gencin gözleri çok dardır/çekiktir. Bir kudret göster de onu gözlerindeki bu kusurdan kurtar." dedi.

Baba Sevdâî, Mîrzâ Baysungur'a: "Ey şahım! Bunu benim yapmam küstahlıktır. Çünkü bu, babamın işidir. Eğer siz emrederseniz ben onun başka gözünü açayım." dedi. Baba Sevdâî'nin vermiş olduğu bu cevap üzerine kahkaha atıp gülme krizine giren Mîrzâ Baysungur, orada bulunan adamlarına: "Bu kişi âlempenahın/herkesin sığındığı sultanın dergâhında mülazım olsun." dedi. Mîrzâ Baysungur'un emri üzerine ona üzerine uygun elbiseler ile üzengili ve tazı yaradılışlı bir at verdiler. Baba Sevdâî, günden güne bu yüce mertebeli sarayın en yakın ve yükselen adamlarından biri olmaya başladı.

Söylendiğine göre Mîrzâ Şâhruh'un ihtişam ve itibar sahibi oğullarından biri olan Mîrzâ Baysungur, her zaman ilim ve fazilet sahibi kişilerle birlikte olurmuş. Hatta onları âlemin sığınağı olan padişahın sarayına toplarmış. Onun Mîrzâ Cuki adlı sipahiliğe verilen bir (küçük) erkek kardeşi varmış. O dönemlerde pehlivanlık ve bahadırılıkta onun dengi ve benzeri kimse yokmuş. Onun çektiği yayı hiçbir yiğit çekemez, vurduğu hedefi de hiçbir kimse vuramazmış. Bir gün ona: "Sizin kardeşiniz/ağabeyiniz daima hoş tabiatlı ve zarif kişileri etrafında toplar ve onlarla sohbet eder. İdrak ehlini dost edinir ve onunla uzlaşır/anlaşır. Siz ise yeteneksiz ve yetersiz insanlara hüner öğretiyorsunuz.

Beyit:

همشدين تو از تو به بايد

تا ترا عقل و دین بیفزاید

Sen, senden (daima) daha iyi ve fazıl olan kişi ile birlikte otur. (İşte o zaman) senin aklın ve dinin/imanın artacaktır.

Sizin kardeşinizin/ağabeyinizin Baba Sevdâî adlı ehl-i fazilet arasında serverlik mührünün yüzük taşı ve fazilet yayma dibacesinin/başlangıcının delili olan bir yardımcısı/adamı var.” dediler. Bunun üzerine Mîrzâ Cuki kardeşine/ağabeyine bir ulak göndererek: “Bu asitanede/eşikte mülazım/yardımcı olan Baba Sevdâî'nin tarif ve tavsifini çok duyduk. Eğer ona izin verip onu bu tarafa gönderirseniz bu hakir de onun gönül açıcı sohbetinden haz ve zevk almış olur ve ondan faydalanır.” dedi. Baba Sevdâî, bu davete icabet edip gitmekten çekindi; gitmemek için çeşitli bahane ve mazeretler ileri sürdü. Bu söz, Mîrzâ Cuki'ye ulaştınca o, öfkeden köpürdü ve adamlarına: “İçinizden biriniz ona gereğini yapsın.” diye emretti. Baba Sevdâî, Mîrzâ Baysungur'un yanından ayrılıp kendi evine dönerken onu yakalayıp Mîrzâ Cuki'nin huzuruna sürükleyerek getirdiler. Baba Sevdâî gayet üzgün ve kederli idi. Mîrzâ Cuki, adamlarına: “Tarif ve tavsif ettikleri adam bu mu yoksa başka birisi mi? Bundan, buruna hiç idrak kokusu gelmiyor.” dedi. Adamları, Mîrzâ Cuki'ye: “Ey Şahum! Evet bu o kişidir. Ancak o, açıkça çekişme vadisinde vefadarlık gösteriyor.” dediler. Mîrzâ Cuki'nin emri üzerine kılıcını getirdiler ve Baba Sevdâî'nin başını ve ayaklarını tuttular. Mîrzâ Cuki, oradakilere: “Başıma yemin olsun ki, bunu iki parçaya böleceğim!” dedi. Mîrzâ Cuki'nin bu sözleri üzerine Baba Sevdâî ona: “Allah rızası için bana el kaldırmayın! Benden elinizi çekin. Allah'ın yarattığını müşahade edin.” dedi. Baba Sevdâî'nin bu sözleri üzerine onu bıraktılar. Serbest kalan Baba Sevdâî, hemen yerinden kalktı ve öyle oynayıp dans ederek şarkı söylemeye başladı ki çalgıcı olan Zühre bile, mavi gökyüzünde kendi çengini kırıp attı.

Tesadüfen bu meseleyi haber alan Mîrzâ Baysungur, hemen bir adamını oraya göndererek Baba Sevdâî'nin orada ne yaptığına bir bakmasını istedi. Oraya giden adam geri dönerek Mîrzâ Baysungur'a: “Ey şahum! Baba Sevdâî, sizin hizmetinizde bulunduğu andaki durumuna hiç benzemiyor. O, burada sessiz ve sakin bir durumdaydı. Oysa orada akıl sahiplerini hayran bırakıp şaşkırtan çeşitli hüner ve sanatlar gösteriyor.” dedi. Baba Sevdâî'nin orada sergilediği tavrı doğru bulmayan Mîrzâ

Baysungur, buna çok üzüldü ve huzurunda bulunan adamlarına: “Baba Sevdâî huzurumuza geldiğinde hiç biriniz ona ilgi göstermeyin, onunla konuşmayın, ona selam vermeyin, hatta onun selamını dahi almayın. Ben elimi sarığıma götürdüğüm an onu yakasından tutup huzurumdan dışarı çıkarın, abartarak senin ölüm fermanın verildi deyin. Onu bahçenin kapısına kadar sürükleyerek götürün ve celladı çağırın. Ben çihârbâğ/bahçe kapısından çıkıp gidene kadar bu oyunu aralıksız devam ettirin.” dedi. Üç gün sonra Baba Sevdâî, Mîrzâ Baysungur’un huzuruna geldi. Verilen karar gereğince hareket edildi ve şahın huzurunda bulunanlardan hiç biri Baba Sevdâî’ye: “Ölü müsün yahut sağ mısın?” dahi demediler. Bu tavır karşısında Baba Sevdâî, ellerini açıp: “Bu diyarda mezardakilerin ruhlarına ve bidar/gözü açık uyuyanlara sevap tekbiri getiriyorum.” dedi. Baba Sevdâî’nin bu sözleri üzerine şahın meclisinde bulunanlar güldüler. Mîrzâ Baysungur, elini sarığına götürünce bir divan çavuşu Baba Sevdâî’nin yakasından tutup onu dışarıya sürükledi ve ona: “Senin ölümüne hükmedildi.” dedi. Herkes, Baba Sevdâî’nin önünden birer birer geçip giderken: “Bu ne haldir!” “Mahlûka hizmet eden kimseye lanetler olsun!” “Bakın, kâinata/dünyada eşi benzeri olmayan böyle günahsız bir adamın ölümüne hükmetmişler!” diyorlardı. Bu durum karşısında beti benzi atan Baba Sevdâî’nin gönlüne ölüm hüznü/korkusu düştü. Onu sürükleyerek bahçeye götürdüler. Halayık ağlamaya ve üzüntüsünü dillendirmeye başladı. Cellat, onun gözlerini bağladı ve elinde kılıç olduğu hâlde etrafında dönüyordu. Etraftan “Vah, tüh, vay, ay!” sesleri duyuldu. Tam bu sırada oraya gelen Mîrzâ, adamlarına: “Bu adamı daha öldürmediniz mi?” diye sordu. Baba Sevdâî, Mîrzâ Baysungur’un sesini duyar duymaz yerinden kalkıp: “Ey şahım! Allah rızası için sana söyleyecek bir çift sözüm var, lütfen beni dinleyin! Ben kendi kanımı size helal ettim.” dedi. Baba Sevdâî’nin bu sözü üzerine Mîrzâ Baysungur’un emriyle onu huzuruna getirdiler. Mîrzâ Baysungur, Baba Sevdâî’ye: “Söyle, bana söyleyecek ne sözün var?” dedi. Baba Sevdâî, Mîrzâ Baysungur’a: “Ey şahım! Bu açıkça söylenecek bir söz olmadığı için onu mübarek kulağınıza söylemezsem olmaz.” dedi. Mîrzâ Baysungur güldü ve adamlarına; “Baba Sevdâî’yi sözünü söylemesi için kaldırıp atın arkasına bindirin.” dedi. Baysungur’un adamları, Baba Sevdâî’yi atın arka tarafına bindirirlerken Baba Sevdâî ağzını Mîrzâ’nın kulağına yaklaştırıp: “Benim sana söyleyeceğim sözüm şu ki atını hemen

mahmuzla! Eğer bir saniye gecikseydin bu kaltaklar beni burada öldüreceklerdi.” dedi. Mîrzâ gülerek bahçeye döndü ve adamlarına eğlence meclisi kurulmasını emretti. Söz ustaları ve meclis ehli bahçede toplandı. Mîrzâ Baysungur, Baba Sevdâî’ye: “Bugün bizim lütuf ve inayetlerimizin kapısı senin için açıktır. Bizden her ne istiyorsan onu söyle.” dedi. Baba Sevdâî, Mîrzâ Baysungur’un bu sözü üzerine ona; “Ey şahım! Senden bir talebim var. Bugün laciverd felek tahtının padişahu/güneş batı perdesine girinceye/batıncaya kadar padişahlığını bana bağışla.” dedi. Mîrzâ, Baba Sevdâî’nin bu talebini kabul etti ve tahtından kalkıp haremine doğru gitti. Baba Sevdâî, padişahlık tahtına oturunca hükümdarlık ve emretme kaidesine uygun bir şekilde hareket etti. Gönülünde kime karşı bir düşmanlığı ve kini varsa, ondan intikamını aldı. Padişahlık hazinesinin kapılarını sonuna kadar açıp kim ne kadar istediye ona çeşitli inam ve ihsanda bulundu. Padişahlık ahırındaki hassa atları gençlere ve özel hizmetçilere bahşetti ve şöyle dedi:

Mısra:

سلطنت گر همه يك لحظه بود مغتتم است

Eğer saltanat/padişahlık bir lahzalık/anlık da olsa
ganimettir/zenginliktir.

“Bir günlük padişahlığı hane köşesinde geçirmenin ne anlamı var? Padişahların gezinti yeri olan Taht-ı Âsitâne³⁴’ye gidip orada gösterişli bir şekilde eğlenip şarap içmemiz, büyüklük gösterip hükümdarlık yapmamız gerekli!” Hasılıkelam, büyük bir debdebe ve haşmetle atlara binerek Taht-ı Âsitâne’ye doğru yola koyuldular. Bu olayı Mîrzâ Baysungur’a ulaştırdılar ve ona: “Ey Padişah! Eğer sizin elinizden gelirse, Baba Sevdâî’nin yanına gidip onun nasıl eğlendiğini bir seyredin ve böylece ondan saltanat kaidesini öğrenin!” dediler. Anlattıklarına göre Mîrzâ Baysungur, medrese talebelerinin giysilerini giyerek/tebdil-i kıyâfet eyleyerek çantasını koltuğunun altına aldı. Sarıklarından birini perişan hâlli kişiler gibi öyle alelusul sardı ki hiç kimse onu tanıyamaz oldu. Akabinde Baba Sevdâî’nin bulunduğu meydanın bir kenarına varıp orada bulunan bir ağacın arkasına saklandı. Baba Sevdâî’nin gözü ona ilişince onu hemen tanıdı. Bunun üzerine Baba Sevdâî, huzurunda/yanında elinde kadeh tutan bir kişiye: “Ey falanca! Belli

³⁴ Herât’ta bir yer (Babür 2006: 845).

etmeden/gizlice şu çınar ağacının arkasına/altına bir genç saklandı. Hatta o çınarı kendisine siper etti. Sen bu meydandan çık ve onun arkasından varıp onu yakala. Onu yakalayıp huzuruma getirdiğinde ben kendi atımı sana hediye edeceğim.” dedi. O kişi hemen meydandan çıkıp Mîrzâ Baysungur’u yakalamak için gitti. Bunu fark eden Mîrzâ Baysungur, bulunduğu yerden kaçmaya başladı. O kişi, onun peşine düşüp onu kovaladı. Ancak Mîrzâ bir duvara ulaştı ve ona bir keklik gibi sıçrayarak tırmandı. Akabinde duvarı aşip kurtuldu ve oradan uzaklaştı.

Mavi felek padişahı mağrip perdesine girince Baba Sevdâî’nin padişahlık devleti/devri bitti. Süreyya misali toplanan Benâtü’n-na’ş/Büyükayı yıldız kümesi gibi dağılıp gitti. Tan vaktinde/sabahleyin doğu hükümdarı/güneş maşrik penceresinden baş çıkardı ve Mîrzâ Baysungur kendi tahtına oturdu. Akabinde devlet erkânı ve ayan üyelerinin her biri kendi yerlerini aldı. Mîrzâ, Baba Sevdâî’ye: “Ey Sevdâî! Senin bu padişahlığında yaptığım bir şey benim hoşuma gitti.” dedi. Bunun üzerine Baba Sevdâî, Mîrzâ Baysungur’a: “Ey âlemin sığınağı olan şah! Taht-ı âsitâne’de sohbet meclisi kurduğumuzda ay ve güneş gibi parlak yüzlü bir genç meydanın kenarına gelip durdu. Onu tutup yakalamak istedik. Ancak talihimiz yaver gitmedi ve o kutlu genç kaçıp kurtuldu. Eğer o genci tutup yakalaysaydık hem biz huzur bulurduk hem de siz.” dedi.

IV

Bu çalışmaya konu olan dördüncü bölüm “امير سيد جلال الدين مرغينانی” başlığını taşımaktadır. Burada önce Emîr Sultân Celâlüddîn-i Mergînânî’nin, Abdolvâsi’-i Cebelî (öl. 555/1160)³⁵’nin “çâr-der-çâr/çâr-ender-çâr kasidesi”ne³⁶ yazmış olduğu nazire’nin Sultân Muhammed-i Bahâdır Han’ın tertip ettiği bir mecliste okunması, akabinde Muhammed-i Bahâdır Han’ın okunan bu şiirin mecliste bulunanlar tarafından değerlendirilmesini istemesi, bu istek

³⁵ Selçuklu Sultanı Sencer’in saray şairidir. XII. yüzyılın ilk yarısında Fars şiirinde meydana gelen üslup değişmesinde rol oynayan önemli şairlerdendir. Şiirlerinde önceki devir şairlerine göre Arapça kelime ve tabirlere daha fazla yer vermiş, edebî sanatları ise çokça kullanmıştır (bak. Karaismailoğlu 1988).

³⁶ Bu kaside için bak. Kartal 2019a: 136-140.

doğrultusunda meclistekilerin şiirin Vâsîfî tarafından değerlendirilmesini uygun görmelerinden sonra onun şiiri değerlendirmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde Vâsîfî, istek üzerine Âsafî, Hilâlî, Ehî, Herâtî, Rûhî, Mukbilî ve Riyâzî'nin mecliste okunan şiirleri üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu bölümün tercümesi şu şekildedir (Vâsîfî 1350: 183-190):

Alicenap, beyler için sığınak olan ve önderlik makamında bulunan Emîr Sultân Celâlüddîn-i Mergînânî, Abdolvâsî'-i Cebelî (öl. 555/1160)'nin "çâr-der-çâr/çâr-ender-çâr kasidesi"ne karşılık yazmış olduğu cevabı/nazireyi; beşer lisanı ve samimi bir şekilde övülürse hüner ve adaleti kendisine şiar edinen, büyük, azamet ve celal sahibi, ülkesinde mutluluk ve ikbali tesis eden, başarının ve güzel bahtın zirvesinde olan Muzafferüddîn Sultân Muhammed-i Bahâdır Han Hazretleri'ne getirdiğinde tarih 932/1525-26 idi. Mergînânî, Sultanın huzurunda ona: "Bir yıldır sürekli belki de sabah akşam bu kaside üzerine çalıştım ve onu size takdim etme çabası içerisinde oldum." dedi ve ekledi: "Rum kapısından Hindistan'ın en son noktasına kadar tüm şairler, fazıllar, fesahat ve belagat sahibi herkes bu kasideye cevap verebilmek için kendine güveniyorsa, çıksın gelsin. Ben onun kulu olacağımı o kasidenin arkasında yazıp ona teslim edeceğim." dedi.

Tesadüfen o anlarda/zaman bu hakirin yani Vâsîfî'nin durumunda bir sıkıntı vardı. Kutsal ve kutlu eşiği öpmekle kimse mutluluğa erişemez. Cihanın sığınağı olan dergâhın/eşiğin emirler emiri ve saltanata sığınak olan/saltanatın sığınağı olan-Emîr Muhammed Emîn Mîrek'i bu hakirin yani Vâsîfî'nin huzuruna gönderdiler ve ona: "Yarın Semerkand³⁷,

³⁷ Semerkand, ilk olarak Zereşân (Soğd) nehrinin güney kıyısında vadiye hâkim yüksek bir mevkiye kurulmuş olup günümüze ulaşan harabelerine Efrâsiyâb adı verilmektedir. Cengiz Han'ın 617/1220'de Semerkand'ı tahrip etmesinden sonra daha güneyde bugünkü modern Semerkand'ın bulunduğu bölgede yeni bir şehir kurulmuştur. Özbekistan'ın orta kesiminde yer alan ve aynı isimli idarî birimin merkezi olan Semerkand şehri, ilk dönemlerde bütün Mâverâünnehir'in, ardından Soğd (Sogdiana) bölgesinin yönetim merkezi olmuştur. Semerkand, Zereşân nehri ve bu nehirden beslenen kanallar sayesinde şiddetli yaz sıcağı ve kuraklıktan pek etkilenmeyen nadir şehirlerdendir. İslâm coğrafyacılarının tavsifine göre akarsuları, yemyeşil bitki örtüsü ve tertemiz havasıyla sıhhatli bir yaşama son derece müsait ve tabii görünümü en güzel şehirlerden biridir. Seyyahların cennete benzettikleri bir mevkiye bulunmaktadır (bak. Aydınlı 2009).

Buhârâ³⁸ ve Taşkend³⁹'in ekâbiri/büyükleri, efâzılı/faziletli kimseleri, eâîsi/şerefli kimseleri ve ahalisinin bir araya gelerek oluşturduğu bir meclis kurulacak. Kurulacak olan bu mecliste, Emîr Celâlüddîn-i Mergînânî kendi kasidesini sunacak. Bundan dolayı o cenabın yanı Vâsîfî'nin bu mecliste bulunması kesinlikle şarttır. O asla mazeret göstermemeli, ne olursa olsun bu mecliste muhakkak hazır bulunmalıdır. Perşembe sabahı temizlikçiler

⁴⁰الأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ؛ ayeti hükmünce altın süpürgelerle güneşin ortalığı aydınlatmasıyla ⁴¹لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا ayeti fehvasınca giderek her yeri süpürüp temizlediler. Güneş kırmızısı atlas çadırı/kumaşı, mavi feleğin revakının kemerinin önüne yaydılar/serdiler. Saltanat sahibi ve çok adaletli olan sultan ki Allah onun mülkünü daim ve ebedi kılsın, saltanat ve haşmet/ihtişam tahtına oturdu. Üst düzey devlet erkânı ve devletin ileri gelenleri ile fazilet ve şeref sahipleri, arifler ve sanatkârlar memleketin her köşesinden ve tarafından uygun bir şekilde teşrif buyurdular. Gelen herkes, kendileri için önceden belirlenen yerlere yerleştiler. Vâsîfî'ye de bu yüce makamın hizmetçileri yanında bir yer tanzim edildi. Sultan Celâlüddîn, gurur ve kibrinden, büyükenip kendini

³⁸ Mâverâünnehir'de tarihi bir şehir olup Zerefşân ırmağının aşağı havzasındaki büyük vahada yer almaktadır. Bugün Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunmaktadır. Tarihi boyunca genişleyen ya da küçülen Buhârâ'nın yeri asla değişmemiştir. Diğer Mâverâünnehir şehirleri gibi defalarca yakılıp yıkılmasına rağmen hep III/IX. yüzyıldaki yerinde ve bu asırdaki planına göre yeniden inşa edilmiştir (bak. Şeşen 1992).

³⁹ Özbekistan'ın kuzeydoğusunda Siriderya'nın (Seyhun) sağ kollarından Çirçik suyu tarafından sulanan vahada kurulan ve bugün Özbekistan'ın başkenti olan Taşkend'in tarihi, M.Ö. II. binyıllarına kadar iner. Şehrin yer aldığı bölgenin en eski adı Çaç olup Çin kaynaklarında Çö-çi, Çö-şi veya Şi olarak geçmektedir. Bu isimler, şehrin şimdiki adı gibi taş manasıyla irtibatlıdır. Çaç, Arap kaynaklarında Şâş biçiminde bölgenin ve şehrin adı olarak geçmektedir. İslâm coğrafyacıları bölgenin adını Şâş, merkezininkini Binkes diye belirtmişlerdir. X. yüzyıla ait *Hudûdü'l-âlem* adlı eserde Şâş için: "Büyük, verimli bir bölge olup halkı cengâver ve zengindir. Burada yapılan ok ve yaylar meşhurdur. Şâş'ın başşehri olan Binkes çok gelişmiştir ve hükümdarın sarayı buradadır." denilmektedir. Taşkent adının XI. yüzyıldan itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır (bak. Muhammedcanov 2011).

⁴⁰ Zâriyât suresi (51), âyet 48: "Arzı da döşedik, bakınız biz ne güzel döşeriz."

⁴¹ Bakara suresi (2), âyet 22'den nâkıs iktibastır: "...sizin için yeri döşek yaptı..."

üstün görmesinden dolayı kendi kasidesini başka birine verdi ve onun okumasını istedi.

Bu kasidenin okunması tamamlandıktan sonra Sultan Hazretleri huzurunda bulunanlara: “Bu kaside hakkındaki görüşleriniz nedir, ne düşünüyorsunuz?” diye sordu. Bu soru üzerine orada bulunan tüm seçkin kişilerin tamamı Vâsîfî’ye yöneldiler ve bu hususta onun konuşmasını ve görüş beyan etmesini uygun gördüler. Kendisinin konuşup görüş beyan etmesinin uygun görüldüğü Vâsîfî: “Şeyh Abdülkâhîr-i Cürçânî⁴², “me’ânî” ve “beyân” ilimleri hakkında bir kitap yazmış ve ona *Delâ’ilü’l-i’câz*⁴³ ismini vermiştir. Bu ilimlerle ilgili olarak hiç kimse bu kitabın eşi ve benzerini yazamamıştır. O kitapta şöyle zikredilmektedir: “Fesahat ve belagatten yoksun olan, ancak bedii sanatlar ve görülmemiş güzelliklerle süslenmiş söz, bir kişinin domuzun boynuna taktığı saf altından yapılmış ve çeşitli mücevherat ile süslenmiş bir gerdanlığa benzer.” dedi. Vâsîfî’nin söylediği bu sözlerden tedirgin olan Sultân Celâlüddîn, hiddetlenerek huzurunda bulunanlara: “Ey dostlarım! Benim okunan kasidem, mânâdan yoksun mu?” diye sordu. Bu soru üzerine Vâsîfî, Sultân Celâlüddîn’e: “Fesahat ve belagatten yoksun olan sözün anlamsız olması gerekmez. Şimdi Mevlânâ Hâverî⁴⁴, nin şaka amaçlı olarak zarafetle söylediği bir kasidesindeki bazı beyitler şu şekildedir:

به خدائی که خالق البشر است
کآهن از آبگینه سخت تر است

در سمرقند گربه که نخورد
در بخارا همه خروس نر است

İnsanlığın yaratıcısı olan Allah’a yemin olsun ki! Demir, camdan daha serttir.

⁴² Tam adı Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Cürçânî (ö. 471/1078-79)’dir. Önemli Arap dil bilgini ve edebiyat nazariyatçılarından (bak. Müftüoğlu 1988).

⁴³ Abdülkâhîr el-Cürçânî’nin, *Kur’ân*’ın i’câzının nazmında yani üslûp ve âhenginde olduğu nazariyesiyle ilgili görüşlerini ortaya koyduğu eseridir (bak. Kılıç 1994).

⁴⁴ Semerkandlı olup terzilik yapmaktaydı. İrticalen güzel şiirler söylemekle tanınmıştır (Nevâî 2001: I/63-64, II/378).

Semerkand'da kedi yemeyenlerin tamamı, Buhârâ'da cesur horozdur.

Malumunuz üzere bu beyitler, anlamsız değildir. Ancak bu sözlere ne kadar edebî sanat ve güzel anlamlar eklenirse eklensin yine de domuzun boynuna asılan mücevherle süslenmiş bir gerdanlık hükmündedir." şeklinde cevap verdi. Bu sırada Sultân Celâlüddîn, orada bulunanlara: "Ey efendiler! Allah aşkına biraz insafli olun. Benim bu kasidem, acaba yukarıdaki beyitler hükmünde midir?" diye seslendi. Bu tepki üzerine Vâsîfî: "Sizin kasideniz keşke bu beyitler gibi olsaydı. O zaman en azından bir mutluluk ve ferahlık sebebi olurdu. Sizin kasidenizin beyitleri işte böyledir:

ای که می پرسى ز راه لطف و احسان و کرم
باد بى حد عمر تو تا سال و مه گردد به هم

جاهلان را حال و دانش از ولای تست پر
محتشم شد مى درم از تربیت مانند جم

دشمن از وهم تو چون حمد و نه پیموده فرار
در تماشای جمال تو نه روبه راست رم

Ey lütuf, ihsan ve kerem yolundan soran (kişi)! Senin ömrün yıl ve ay birleşinceye kadar sınırsız olsun.

Senin sayende cahillerin bilgi ve mutluluk bardağı doldu. Senin terbiyen sayesinde muhteşem ve sedef gibi parlak oldular.

Düşman senin heybetinden maymun gibi kaçmadı. Senin güzelliğini gören tilki de ürmedi.

Ey büyük/ulu emir! Bu sonu çirkin ve kusurlu olan sözlerle ihtişam sahibi padişahı methederken utanma ve haya size engel olmadı mı ki Rum'dan Hindistan'a kadar bütün alemin fazıllarına ihanet ediyorsun? Yüce Sultan Hazretleri ve orada bulunan meclis üyeleri öyle güldüler ki onların bu gök gürültüsü gibi olan gülüşlerinin etkisiyle Sultan Celâlüddîn'in göz bulutundan tıpkı nisan bulutlarından damlar gibi yaşlar damladı.

Padişah Hazretleri Vâsîfî'ye: "Horâsân vilayetinde bulunan Âsafî, Hilâlî, Ehlî, Herâtî ve diğer bazı şairlerin şiirlerine yaptığımız tenkitler eğer burada zikredilirse çok uygun olacaktır" dedi. Bunun üzerine şöyle

denildi: “Bir gün Hâce Abdullah Sadr-ı Mervârîd⁴⁵, in tertip ettiği mecliste Horâsân’ın Mevlânâ Muhammed-i Asilî⁴⁶, Mevlânâ Hilâlî⁴⁷, Mevlânâ Ehlî⁴⁸, Fazlî⁴⁹, Zülâlî⁵⁰, Herâtî⁵¹, Rûhî⁵², Hâlî, Mevlânâ Emânî, Kâbilî⁵³, Mukbilî⁵⁴, Enverî⁵⁵, Dîvâne⁵⁶ gibi fazıl ve şairleri hazır bulunuyordu. Tesadüfen o mecliste hakikatların sığınağı ve velayet makamının sahibi olan Mevlânâ Nûreddîn Adurrahmân-ı Câmî Hazretleri⁵⁷, nin (Allah sırrını kutsal/temiz kılsın) divanı da bulunmaktaydı. Hâcegî o divanın açılmasını istedi. Bu istek üzerine açılan divandan şu gazel çıktı:

⁴⁵ Hâce Muhammed-i Mervârîd’in oğludur. İlim tahsil etmiş, musikide başarılı olmuştur. Çok iyi kanun çalmakta ve güzel yazı yazmaktaydı. İnşada da başarılıydı (Nevâyî 2001: I/164-165; II/483-484).

⁴⁶ Meşhed’in ileri gelenlerindedir. Nesh-talik yamada maharet sahibidir (Nevâyî 2001: I/95, 412).

⁴⁷ Asıl adı Bedrüddîn (Nûrüddîn) Muhammed b. Abdillâh (ö. 936/1529-30) olup Kuzeydoğu İran’daki Esterâbâd şehrinde doğmuştur. Hilâlî mahlası ve Çağatay Türkleri’nden olduğu için Çağatâyî nisbesiyle tanınmıştır. Gençliğinde dönemin önemli kültür merkezlerinden Herat’a giden Hilâlî burada Ali Şîr Nevâî’nin himayesine girdi ve onun meclisinde yetiştirilmiştir. Nevâî, *Mecâlisü’n-nefâ’is*’inde onu kabiliyetli, hâfızası kuvvetli, istikbal vaad eden bir genç olarak tanıtmıştır (Sevgi 1998; Nevâyî 2001: I/95; II/413).

⁴⁸ *Mecâlisü’n-nefâ’is*’te biri Turzişli (bak. Nevâyî 2001: I/117, II/435) diğeri Şîrâzlı (bak. Nevâyî 2001: I/187, II/509) olan iki Ehlî’den bahsedilmektedir.

⁴⁹ Herâtî olup nakkaşlıkla uğraşmıştır. Ancak kendisinin tam bir şair olduğunu düşündüğünde nakkaşlığı bırakıp şair olmuştur (bak. Nevâyî 2001: I/118, II/436).

⁵⁰ Herâtî olup iplikçilik sanatıyla uğraşmıştır. Zihin çeşmesinden nazım zülali parlak aktığı için ona Zülâlî mahlası uygun görülmüştür (bak. Nevâyî 2001: I/97, II/414).

⁵¹ Herâtîlidir. Nevâyî şiir yeteneğinin “fena olmadığı”nu belirtmektedir (bak. Nevâyî 2001: I/116, II/434).

⁵² Bârizlidir. Bülbül ile gül ve pervane ile şem’ arasındaki münazarayı nazmetmiştir (bak. Nevâyî 2001: I/17, II/329).

⁵³ Turşizli olup sipahiler gibi giyinir ve halkı hicvederdi. Hatta kendini hicveden şiirleri de vardır. Nevâyî şiirlerini beğenmez (bak. Nevâyî 2001: I/91, II/408).

⁵⁴ Turşizli olup dost canlısı ve hikmet sahibi bir kişidir (bak. Nevâyî 2001: I/87, II/404).

⁵⁵ Belhli olup tutarsız mizacıyla dikkat çekmektedir (bak. Nevâyî 2001: I/90-91, II/408).

⁵⁶ Pehlevân Hüseyin’in şiirlerinde kullandığı mahlastır. Abdal mizaçlı olup çok içki içermiş. Karabağ’da öldürülmüştür (bak. Nevâyî 2001: I/71, II/386).

⁵⁷ Nakşibendî tarikatına mensup olup İran edebiyatının önemli şairlerindedir (bak. Okumuş 1993).

ساقیا می ده که ابری خاست از خاور سفید

Ey saki! Doğudan beyaz bir bulut çıktığı için şarap ver.

Mevlânâ Cânî⁵⁸; “İleri gelen ve fazilet sahibi kimseler, birçok ‘sefid’ redifli gazel söylemişlerdir. Ancak Hâce Âsafî⁵⁹ cenaplarınınki gibi letafetli ve hoş olanını kimse söylememiştir”. dedi. Ardından şu matlaı okudu;

تا بر افروختی از آتش می روی سفید

شمع پیرانه سر آتش زده در موی سفید

Beyaz yüzünü ateş yakmadan önce yaşlılık mumu saçının beyazında yanmıştır.

Mevlânâ Muhammed-i Asîlî, Vâsîfî'nin kulağına hafif bir sesle: “Bir zamanlar bu matla için bir değerlendirmeniz olduğunu hatırlıyor musunuz?” dedi. Mecliste hazır bulunan Âsafî onlara: “Sohbetiniz ne üzerinedir?” diye sordu. Mevlânâ Muhammed-i Asîlî de ona: “Vâsîfî'nin bu beyitle ilgili yapmış olduğu bir değerlendirme hatıra gelmiştir/hatırlanmıştır.” dedi. Verilen bu cevap üzerine uzun zamandan beri kimsenin aklına gelmeyen bu değerlendirme, acaba nasıl bir değerlendirme diye herkes pür dikkat kesildi. Hâce Âsafî yapılan bu değerlendirmeyi araştırıp sorgulamaya başladı. Bunun üzerine Vâsîfî şöyle dedi: “Hatıra gelen şu olmuştur; hiç şüphesiz mum, ateşe olan haset ve kıskançlıktan dolayı saçı yakabilir. Ancak ateşe olan haset ve kıskançlıktan dolayı saçın ateşe verildiği/yakıldığı bir adet ve usul yoktur. Bu şu anlama gelmektedir; saçı sakalı beyazlamış biri cemal sahibinin yüzünün güzelliğini kıskanmasından dolayı kendi ağarmış saçını yakar.” Vâsîfî bu açıklamayı yapınca mecliste bulunanlar gülmeye başladılar. Hâce Âsafî utandı ve durumunda bir değişiklik oluştu. Mecliste bulunanların bir kısmı ise kendi arasında tartışmaya başladılar. Hâce Âsafî, kendi arasında tartışmaya başlayanlara: “Biz sizin başladığınız bu tartışmaya razı değiliz. Vâsîfî doğru söylüyor.” dedi. Akabinde sonuca razı oldular.

⁵⁸ Cuzcânlı olup şiirlerinde Reyhânî mahlasını kullanmıştır. Cuzcânlı olmasından dolayı Cânî mahlasını kullanması uygun görülmüştür. Nevâyi, onunla ilgili “garip sözler söyleyen bir tabiatı vardır.” demektedir (bak. Nevâyi 2001: I/96, II/414).

⁵⁹ Babası vezaret divanında mühürdarlık görevinde bulunmuştur. Ele avuca sığmayan bir fıtrata sahiptir. Nevâyi şiirlerini beğenmektedir (bak. Nevâyi 2001: I/80, II/397).

Mecliste bulunanlar Mevlânâ Hilâlî'den bir şiir okumasını istediler. Bu istek üzerine Mevlânâ Hilâlî bir mısraı aşağıda belirtilen bir gazel okudu:

پر ساز جام عیش و دل از غصه کن تہی

İşret kadehini doldur ve gönü sıkıntudan arındır.

Okunan bu şiir üzerine Vâsîfî: “Ey Mevlânâ Hilâlî! Acaba siz mahlasınızı mı değiştirdiniz? diye sorunca, Hilâlî, Vâsîfî'ye: “Bu ne anlama geliyor?” dedi. Bunun üzerine Vâsîfî, Hilâlî'ye: “Burada akla gelen husus, sizin mahlasınızı ‘Kün Tehî/Arındır’ olarak değiştirmenizdir.” şeklinde cevap verdi. Meclise katılanlar bu sözü işitince gülmekten yerlerde yuvarlandılar.

Mevlânâ Ehlî, Herât'ın gençlerinden/eşrafından ve “çevgân⁶⁰” oyununu oynamakta eşi ve benzeri bulunmayan Hekîm Bik için bir gazel yazmıştı. O gazelden şu beyti okudular:

هر گاہ کہ از ناز بری دست بہ چوگان
گوی دل من در خم چوگان تو باشد

Naz ve işveyle elini çevgana her ne zaman götürsen, sanki benim gönül topum senin çevganının kıvrımına ilişir.

Bu konuda Vâsîfî; “Ey Mevlânâ Ehlî! Sizin o genciniz, acaba ishal hastalığına mı tutulmuştu ki:

هر گاہ کہ از ناز بری دست بہ چوگان

Naz ve işveyle elini çevgana her ne zaman götürsen. şeklinde buyurmuşunuz.” dedi.

Akabinde Mevlânâ Herâtî'nin maktai

ای ہراتی ز سگان سر آن کوی مرنج

Ey Herâtî! O mahallenin girişinde bulunan köpeklerden tedirgin olma.

⁶⁰ At üzerinde uzun ucu eğri bir değnekle yerdeki topa vurarak onu kaleye atmaya çalışılan bir oyun.

şeklinde olan bir gazelini okudular. Okunan bu gazel için Vâsîfî: “Ey Mevlânâ Herâtî! Sizin gazelinizin maktan şaşılacak bir şekilde koku geliyor.” dedi. Bunun üzerine Herâtî, Vâsîfî’ye: “Ne kokusu?” diye sordu. Vâsîfî de Herâtî’ye: “.....ای هراتی ز سگان / Ey Herâtî köpeklerden..... şeklinde söylediğin gibi çok keskin kokulu olan köpekler.” dedi.

Mevlânâ Rûhî son derece güzel yüzlü biriydi. O bir gençle ilgili olarak bir gazel söylemişti. O gazelin matla beyti şu şekildedir:

آن سرو را نگر که چه آزاد می رود
دادم نداد بین که چه بیداد می رود

Boyu ve endamı servi gibi olan o güzelin nasıl salına salına gittiğine bir bak. (Gönül) verdim (karşılık) vermedi, nasıl özgürce⁶¹ salına salına gittiğini gör.

Bu şiir üzerine Vâsîfî, Mevlânâ Rûhî’ye: “Ey Mevlânâ Rûhî! Genç sizi şaşılacak derecede aldatmış, siz de buna güzelce aldanmışsınız.” dedi. Bu değerlendirme karşısında şaşırان Rûhî’ye Vâsîfî: “Nitekim bizzat siz “verdim” “vermedi” demektesiniz. Bundan daha açık ne olabilir ki?” dedi.

Mevlânâ Mukbilî’den de bir şiir okuması istendi. Bu istek üzerine Mukbilî’nin okuduğu şiirin matla beyti şu şekildedir:

اگر گردی نشیند از ره آن نازنین بر من
بود باد صبا را منت روی زمین بر من

Eğer o nazlı güzelin yolundan benim üzerime bir toz konarsa, yeryüzünde sabah rüzgarının bana ihsanı olur.

Mevlânâ Zülâlî, Vâsîfî’ye: “Bu matla beyti için ne dersiniz ve marifet olarak nasıl değerlendirirsiniz?” dedi. Bu soru üzerine Vâsîfî, Zülâlî’ye: “Bu matla beyit için akla gelen değerlendirme daha önce yapılan eleştirilerin tamamından daha kuvvetli, itirazlardan ise daha yetkindir. Çünkü bu beyitte sevgilinin ayağının toprağının tahkir edilmesi gerekliydi. Bundan dolayı bu söz, bu makamda kullanılırken ona hakaret değil teşekkür edilmeliydi. Söz gelişi bu, falan kişiye bana yaptığı iyiliğinden dolayı dünya kadar minnettarım denmesi gibidir.

⁶¹ Tercümede nüsha farkı olarak gösterilen “آزاد” tercih edilmiştir.

Bu mecliste, Mâverâünnehir'den gelen ve Riyâzî⁶²'ye çok inanan/bağlı olan, hatta onu Horâsân şairlerine tercih eden biri de bulunmaktaydı. Hâcegî, Vâsîfî'ye bakıp göz işaretiyle onun da değerlendirilmesini/eleştirilmesini istedi. Bunun üzerine Vâsîfî, o aziz kişiye: "Mevlânâ Riyâzî'nin burada bulunanların beğenisini kazanacağı beyitlerinden okuyunuz." dedi. Bu istek üzerine o, yumuşak bir dille şu matla beytini okudu:

بی جمالت خار نومیدی ز بستان می کنم
وز درخت گل به جای غنچه پیکان می کنم

Senin güzelliğin olmadan gül bahçesinden ümitsizlik dikenini koparıyorum.
Gül fidanından gonca yerine diken koparıyorum.

Beyit okunduktan sonra, Vâsîfî şöyle dedi: "bî-cemâlet/senin cemalin olmadan" ibaresi, sevgiliden ayrı kalma ve hicran günlerine işaret eder. O zamanlarda esas olan ise şudur: Ümitsizlik dikenini gönül bostanında biter ancak gönül bostanında biten o ümitsizlik dikenini koparılmaz. Ayrıca gülfidanından gonca koparma âdeti de yoktur. Nitekim bazı şairlerin dediği gibi:

هر زمان گویم که دل ز آن قد موزون بر کنم
باز گویم غنچه را از شاخ گل چون بر کنم

Ne zaman o mevzun/güzel boylu sevgiliden gönül kopardığımı söylesem, goncayı gülün dalından nasıl koparıyorum diye sözü tekrarlarım.

Bu değerlendirme üzerine şaşkına dönen o kişi, hiçbir makul söz söyleyemedi.

Bu hikâyeyi dinleyen Emîr Sultân Celâleddîn, hemen yerinden kalktı ancak kalkarken ayağı eteğine dolandığı için yere yuvarlandı ve kendinden geçti. Orada bulunan iki kişi, onun omuzlarının altına girerek onu Harem mescidine kadar götürdüler. Vasîfî daha sonra hemen onun huzuruna geldi ve ona: "Ey devlet sahibi ve varlığı aziz olan emir! Size bu ulu nesep, yüksek makamlı Fergâna reisliği, şeyhülislamlık ve müftülük mansabı yetmez miydi? Bunların her biri on yıl fazilet kazanmakla eşittir. Ne gerek vardı, heyet tayin edip büyüklere ihanet etmeye?" dedi. Bunun üzerine Emîr Celâlüddîn, Vâsîfî'ye: "Doğru söylüyorsunuz." dedi. Daha

⁶² Semerkandlı olup kötü huylu ve tuhaf bir kişiydi. Nevâyî bazı gazellerinin güzel olduğunu söyler (bak. Nevâyî 2001: I/64-65, II/379).

sonra Vâsîfî'nin elini tutarak: "Sizler şahit olun ki, sizlerin karşısında şiir söylemekten tövbe ettim hem de nasuh tövbesi." dedi.

Sonuç

Tercümesi verilen bu metinler, hem Türkistân'da tertip edilen meclisleri yansıması hem de Türkistân'daki sosyal ve kültürel hayata ait bazı bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Yukarıda tercümesi verilen bölümlerden şu sonuçlar çıkarılmaktadır:

Meclisin yapılması için belirlenen yer, önceden meclis için hazırlanmakta ve teşrifatı yapılmaktadır. Mecliste ikram edilmek üzere çeşitli yemekler hazırlanmaktadır. Meclise katılması istenen kişiler, meclisi tertip edenin görevlendirdiği kişiler tarafından davet edilmektedir. Meclise seyyitler, nakipler, âlimler, fazıllar, kadılar, şeref ve itibar sahibi kimseler, zarafet sahibi kimseler, o yörenin önde gelenleri, şairler, sanatkârlar ve halk katılmaktadır. Meclise katılanlar bazen genel ifadelerle bazen de bizzat isimleri zikredilerek belirtilmektedir. Tertip edilen mecliste kimlerin nereye oturacağı önceden belirlenmekte, daha sonra meclise katılanlar kendileri için ayrılan yerlere oturmaktadırlar.

Meclislerde, sultanların huzurunda bazı şairlerin şiirlerinin, bazen bizzat şairler, bazen şairlerin istediği kişiler, bazen de mecliste bulunan kimseler tarafından ya ezbere ya yazıldığı kâğıttan ya da irticalen okunduğu; okunan şiirlerin değerlendirilmeye tabi tutulduğu; bu değerlendirmelerin bazen mecliste bulunanlar bazen de mecliste bulunanların üzerinde anlaştığı kişiler tarafından yapıldığı; sultanların, beğendiği şiirlerin şairlerini himayelerine alıp onları saray şairleri arasına aldıkları; şiirlerin yazımını ya da bir şiire cevap verilmesini bizzat hükümdarın emrettiği, saray şairleri arasında gizli bir mücadelenin olduğu; bir şiirin yazımının bazen bir yıl sürdüğü; yazılan şiirlerin sultana takdim edildiği; şairlerin, diğer şairlere meydan okuduğu; diğer şairler karşısında mağlubiyete uğrayan şairlerin, şiirlerinin yazıldığı kâğıtların arkasına yazarak şiirlerini onlara teslim ettikleri; meşhur şairlerin divanlarından tefe'ül yapıldığı, çıkan şiirin tanzir edilmesinin bizzat sultan tarafından istenildiği, meclis anında istek üzerine çeşitli şiirler kaleme alındığı, edebiyatın belli alanlarında maharet sahibi ve meşhur

olan kimselerin bu alandaki yetkinliklerinin teyidi için ileri gelen kişilerin huzurunda bazen o kimsenin farkına varmayacağı bir şekilde sınava tabi tutulduğu görülmektedir. Tertip edilen bu meclislerin bazen ilmî bir hüviyete sahip olduğu ve ilmî konuların müzakere edildiği de müşahade edilmektedir. Bu meclislerde, yaptığı çalışmalar beğenilip takdir edilen şair ve ediplere çeşitli ödüllerin verildiği de dikkat çekmektedir.

Sultanlar tarafından âlimler, sanatkârlar ve şairler büyük bir saygıyla karşılanmakta, onlara çeşitli izzet ikram ve ihsanlarda bulunulmakta, çeşitli makamlara getirilmektedir. Sultan ya da üst düzeydeki devlet adamları, bir başka sultan ya da devlet adamlarının himayesinde bulunan âlim, sanatkâr ve şairleri kendi yanlarına gönderilmesini istemektedirler. Eğer sultan ya da kişiler tarafından kabul edilmezse zorla bu isteklerini gerçekleştirmektedirler. Hükümdarlar tanınmamak için bazen tebdilikiyafet ederek halk arasına karışmaktadırlar. İleri gelen kişiler arasında çeşitli sebeplerden dolayı çekişmeler olmakta hatta bu çekişmeler iftira atma boyutlarına ulaşmaktadır. Ayrıca eğitimde *Hikmetü'l-ayn* gibi eserlerin okutulduğu anlaşılmaktadır.

Devam edecek.

Kaynakça

- AKÜN, Ömer Faruk (1991), “Bâbü: Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü” mad., *DİA*, c. 4, s. 396-400.
- ALPARSLAN, Ali (1992), “Baysungur, Gıyâseddin” mad., *DİA*, c. 5, s. 276-277.
- AMÎD, Hasan (1362), *Ferheng-i Amîd*, Tehrân.
- AYDINLI, Osman (2009), “Semerkand” mad., *DİA*, c. 36, s. 484-486.
- BÂBÜR (2006); *Baburnâme (Vekayi) Gazi Zahîreddin Muhammed Babur*, Doğu Türkçesinden çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Önsöz ve Tarihi Özet: Y. Hikmet Baydur, İstanbul: Kabcacı.
- BEKSAÇ, Engin (2012), “Uluğ Bey Medresesi” mad., *DİA*, c. 42, s. 129-130.
- ÇETİN, Osman (1998), “Horasan” mad., *DİA*, c. 18, s. 234-241.
- DEHHUDÂ, Ali Ekber (1373), *Lugat-nâme*, (14 cilt), Tehrân: Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- ENVERÎ, Hasan (1382), *Ferheng-i Bozurg-i Sohen*, 8 c., Çâp-i devvom, Tehrân.

- ERASLAN, Saniye (2019), "Türkistanlı Bir Şair: Vâsıfî ve Türkçe Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 758-774.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (1989), "Alî" mad., *DİA*, c. 2, s. 371-374.
- GÜNDÜZ, Tufan (2010), "Şah İsmâil" mad., *DİA*, c. 10, s. 253-255.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah (1988), "Abdülkâhir el-Cürcânî" mad., *DİA*, c. 1, s. 247-48.
- HAYYÂMPÛR, Doktor A. (1368), *Ferheng-i Suhanverân*, 2 c., Tehrân: Çâphâne-i Fecr-i İslâm.
- İbni Mâce (1431), *Sünenü İbni Mâce*, Haz. Fuâd Abdalbâkî, I-II, Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabî.
- KAFALI, Mustafa (1970), "Cuci Sülâlesi ve Şu'beleri", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, s. 103-120.
- KANAR, Mehmet (2016), *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Say Yay.
- KANDEMİR, M. Yaşar (2002), "Alî: İlmî Şahsiyeti" mad., *DİA*, c. 2, s. 375-378.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (1988), "Abdülvâsi'-i Cebelî" mad., *DİA*, c. 1, s. 283.
- KARTAL, Ahmet (2017), "Baykara Meclislerinde Farsça Yazılan Bir Gazel Türü: Gazel-i Tabl-i Bâz", *Türk Dünyasının Ulu Çımarı*, hzr. Ahmet Kartal-Mehmet Mahur Tulum, İstanbul: Sivrihisar Belediyesi Yay., s. 449-456.
- KARTAL, Ahmet (2019), "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 2-", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, s. 525-578.
- KARTAL, Ahmet (2019a), "Türkistan'dan Yansımalar", *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı], c. 2, sy. 1, s. 125-156.
- KÂTİB ÇELEBİ, (2013), *Cihan-nüma*, 2 c., ed. Said Öztürk, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi.
- KILIÇ, Hulusi (1994), "Delâ'ilü'l-i'câz" mad., *DİA*, c. 9, s. 114-15.
- KONUĞU, Enver (1991), "Bâbü" mad., *DİA*, c. 4, s. 395-396.
- MUHAMMEDCANOV, Abdullah (2011), "Taşkent" mad., *DİA*, c. 40, s. 145-148.
- MU'İN, Muhammed (1371), *Ferheng-i Fârsî*, Şeş cild, Çâp-i heştum, Tehrân: Çâphâne-i Sipîhr.

- NECMEDDİN EL-KÂTİBÎ EL-KAZVÎNÎ (2016), *Hikmeti'ül-ayn: Varlık Hikmeti*, çev. Salih Aydın,
İstanbul: Türkiye Yazma Kurumu Başkanlığı Yay.
- NEVÂYÎ, Alî Şîr Nevâyî (2001), *Mecâlisü'n-nefâyis I (Giriş ve Metin), II (Çeviri ve Notlar)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- OKUMUŞ, Ömer (1993), "Câmî, Abdurrahman" mad., *DİA*, c. 7, s. 94-99.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1993), "Canoğulları" mad., *DİA*, c. 7, s. 154-155.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2007), "Nişâbur" mad., *DİA*, c. 33, s. 149-151.
- SEVGİ, H. Ahmet (1998), "Hilâlî-i Çagatayî" mad., *DİA*, c. 18, s. 21-22.
- STEINGASS, F. (1975), *Persian-English Dictionary*, Beirut: Librairie du Liban.
- ŞEŞEN, Ramazan (1992), "Buhârâ" mad., *DİA*, c. 6, s. 363-367.
- ŞÜKÛN, Ziya (1984), *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, (3 cilt), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TOSUN, Necdet (2012), "Ubeydullah Ahrâr" mad., *DİA*, c. 42, s. 19-20.
- TÖKEL, Dursun Ali (2000), *Divan Şirinde Mitolojik Unsurlar –Şahıslar Mitolojisi-*, Ankara: Akçağ Yay.
- TÜRKOĞLU, İsmail (2010), "Şeybânî Han" mad., *DİA*, c. 39, s. 43-45.
- UYDU YÜCEL, Mualla (2012), "Ubeydullah Han" mad., *DİA*, c. 42, s. 22-23.
- ÜZÜM, İlyas (2002), "Kızılbaş" mad., *DİA*, c. 25, s.
- VANLIOĞLU, Mehmet – Mehmet Atalay (1994), *Edebiyat Lügati*, Erzurum: Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fak. Yay.
- VANLIOĞLU, Mehmet (2002), "Kâtibî, Şemseddin" mad., *DİA*, c. 25, s. 42.
- VÂSİFÎ, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî (1349), *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, (nşr. A. Boldirev), Cild-i evvel, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.
- VÂSİFÎ, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî (1350), *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, (nşr. A. Boldirev), Cild-i divvom, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.
- Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* (2016), hzr. Abdulkadir Şener – M. Cemal Sofuoğlu – Mustafa Yıldırım, İzmir.
- YILDIRIM, Nimet (2010), "Sûzenî" mad., *DİA*, c. 38, s. 3-4.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>